

KNĚHOVNA STŘEDOVĚKÉ TRADICE

IX

řídí

Lenka Karfíková a Hana Šedinová

ISIDOR ZE SEVILLY

Etymologiae V
Etymologie V

Překlad, úvod a poznámky
Lenka Blechová-Čelebić

PRAHA
2003

ETYMOLOGIAE V
DE LEGIBUS ET TEMPORIBUS

1. DE AUCTORIBUS LEGUM

(1) Moyses gentis Hebraicae primus omnium divinas leges sacris litteris explicavit. Phoroneus rex Graecis primus leges iudiciaque constituit. (2) Mercurius Trimegistus primus leges Aegyptiis tradidit. Solon primus leges Atheniensibus dedit. Lycurgus primus Lacedaemoniis iura ex Apollinis auctoritate confinxit.

(3) Numa Pompilius, qui Romulo successit in regno, primus leges Romanis edidit; deinde cum populus seditiosos magistratus ferre non posset, decemviros legibus scribendis creavit, qui leges ex libris

¹ Věta je parafrází Eusebia, viz Jeroným, *Interpr. Euseb. Chron., praef.* (PL 27,39).

² Pojednání o zákonech se objevuje v Isidorových *Etymologiích* několikrát. Ve druhé knize věnuje autor jednu kapitolu studiu zákona (*Etymol.* II,10), v deváté knize nacházíme pasáže věnované občanům (*Etymol.* IX,4) a královské a vojenské terminologii (*Etymol.* IX,3). Na jiném místě Isidor uvádí, že od Foróneova jména je snad odvozeno slovo *forum*, „náměstí“. Oporu pro tuto etymologii nelze najít u žádného jiného autora. V peloponéských legendách vystupuje Foróneus jako první člověk, syn boha-řečky Inacha a nymfy Melié. Srv. Isidor, *Etymol.* XVIII,15,1.

³ Mercurius je římský protějšek řeckého boha Herma, ochránce řemeslníků a zlodějů. V pozdní antice se jeho kult dále rozvíjel, až se v něm nakonec proloulo náboženství a filosofie. Byl oblíbený zejména v hellenistickém Egyptě, kde byl Mercurius uctíván jakožto vnuk Mercuria, syna Nilova, a ztotožňován s Thovtem Zákonodárcem. Podle tradice přinesl do Egypta písmo. Jeho kult se pěstoval v ezoterických kruzích a v některých gnostic-

ETYMOLOGIE V
ZÁKONY A ČAS

1. TVŮRCI ZÁKONŮ

(1) Mojžíš z lidu hebrejského byl první z řady těch, kdo posvátným písmem vyložili Boží zákon.¹ Král Foróneus jako první ustanovil zákonodárství pro Řeky a zřídil soudy.² (2) U zrodu egyptských zákonů stál Mercurius Trismegistus, Athéňanům dal zákony jako první Solón.³ Zákony pro Sparty sepsal Lykúrgos, a to na Apollónovu radu.⁴

(3) Numa Pompilius, který po Romulově smrti převzal trůn, byl prvním římským zákonodárcem.⁵ Když byl lid později syt stranic-
kých půtek úředníků, vytvořil za účelem sepsání zákonů instituci

kých sektách. Přídomek Trismegistus je převzat z Lactantia, *Div. instit.* I,6 (PL 6,138A; 139A), *De ira Dei*, 11 (PL 7,112B), a znamená doslova „třikrát největší“, „velkolepý“. Solón, který se stal roku 594 př. Kr. archontem, vnesl do athénské zákonodárství podstatné změny, z nichž nejvýznamnější byla omezení moci areopagu a zavedení Rady čtyř set. Prvním athénským zákonodárcem však byl Drakón, nikoli Solón, jak se domníval Isidor.

⁴ Lykúrgovi, který snad žil na počátku 9. stol. př. Kr., připisuje pololegendární tradice autorství spartské ústavy s vyhraněnou tendencí zvýhodňovat skupinu *homoioi* (rovní, spoluobčané), kteří jediní požívali plných politických a majetkových práv. Apollónovou radou se rozumí inspirace, kterou bůh Lykúrgovi vnuknul. Vytváření zákonů se totiž ve starověku považovalo za sakrální akt, jak dosvědčují např. Cicero, *De rep.* II,18, a Gaius, *Inst.* II,5. Nejstarší právo zřejmě skutečně mělo náboženský charakter.

⁵ Numa Pompilius, legendární římský král, vládl podle tradice v letech 715–672 př. Kr. Byl sabinského původu a mírumilovné povahy. Jeho kra-

Solonis in Latinum sermonem translatas duodecim tabulis exposuerunt. (4) Fuerunt autem hi: Appius Claudius, Genucius, Veturius, Iulius, Manlius, Sulpicius, Sextius, Curatius, Romilius, Postumius. Hi decemviri legum conscribendarum electi sunt.

(5) Leges autem redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit obtreptatorum metu. Deinde Caesar coepit [id] facere, sed ante interfectus est.

(6) Paulatim autem antiquae leges vetustate atque incuria exoleverunt, quarum etsi nullus iam usus est, notitia tamen necessaria videtur.

(7) Novae a Constantino Caesare coeperunt et reliquis succedentibus, erantque permixtae et inordinatae. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriana et Hermogeniana codicem factum constitutionum a Constantini temporibus sub proprio cuiusque imperatoris titulo disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocavit.

lování se vyznačovalo stabilizací vnitřních poměrů a posílením kultů a spolků kněžích. Je považován za představitele sakrálního období, na rozdíl od svého předchůdce Romula, který představuje období héroické. Romulus byl podle legendy zakladatelem Říma. Historický výzkum však ukázal, že skutečnými zakladateli města byli Etruskové.

⁶ Lat. *decemviri* je kompozitum ze slov *decem*, „deset“, a *viri*, „muži“. Zvolení kolegia decemvirů se klade přibližně do roku 451 př. Kr. Podle tradice byli vysláni tři muži do Řecka, aby studovali Solónovy zákony. Po jejich návratu byla sestavena komise složená z deseti patricijských úředníků (odtud *decemviri*), jejímž úkolem bylo sepsat soubor zákonů na deseti deskách. Posléze se k hotovým deseti deskám dodaly další dvě. Tak vznikly Zákony dvanácti desek (450 př. Kr.). Tyto zákony tvoří první sbírku zákonů, od kterých se odvíjí římské právo. Po ratifikaci sněmem zvaným *comitia centuriata* byly zapsány nejprve zřejmě na dřevěné a pak na bronzové desky a zpřístupněny veřejnosti na foru. Podržely si platnost, některé neztratily na zásadním významu až do dob císaře Iustiniana. Zákony padly roku 390 př. Kr. (nebo 387 př. Kr.) za oběť zničení Říma při vpádu Galů a byly nadále známy pouze z různých kopií. Souhrnně zákony poprvé vydal Sextus Aelius Paetus ve svém díle *Tripertita* z počátku 2. stol. př. Kr. Dnes je text částečně znám pouze díky citacím a komentářům autorů konce republiky a císařství, kteří pravděpodobně nepracovali s originálním zněním, ale s vydáním zmíněného Paeta (srv. *Remains of old Latin*, III, vyd. přel. E. H. Warmington, London 1967).

decemvirů. Tito decemvirové převzali Solónovy zákony a podali jejich latinský výklad na dvanácti deskách.⁶ (4) A byli to tito muži: Appius Claudius, Genucius, Veturius, Iulius, Manlius, Sulpicius, Sextius, Curatius, Romilius a Postumius. Tito decemvirové byli zvoleni, aby sepsali zákony.

(5) Jako první chtěl zákony sepsat a zakotvit je v knihách konzul Pompeius, ale nevytrval ve svém úsilí pro strach z pomlouvačů.⁷ Dalšího pokusu se chopil Caesar, ale jeho záměry zkřížila násilná smrt.

(6) Dávné zákony však byly dlouho zanedbávány a postupně zastaraly, a ačkoli už žádný z nich nemá účinnost, přesto je nutno mít o nich povšechnou představu.

(7) Nové zákony začaly platit za císaře Konstantina a jeho následníků, ale byly příliš různorodé a neuspořádané. Poté císař Theodosius mladší napodobil příklad Gregoriova a Hermogenova kodexu a nařídil vyhotovit sbírku všech zákonů vyhlášených od Konstantinových časů, které seřadil pod jména jednotlivých císařů; tuto sbírku nazval podle sebe Theodosiovou.⁸

Vedle výše zmíněných decemvirů pro sepsání zákonů, jimž se říkalo *decemviri legibus scribundis*, existoval ještě desetičlenný sbor pro posouzení sporů, tzv. *decemviri stlitibus* (= *litibus*) *iudicandis*, a kněžský sbor (původně dvoučlenný, jehož členové se nazývali *duoviri*, později patnáctičlenný, jehož členům se říkalo *quindecimviri*), který střežil sibylské věštby a hledal v nich radu ve svízelných politických situacích, tzv. *decemviri sacris faciundis*.

⁷ Gnaeus Pompeius Magnus (106–48 př. Kr.), konzul v letech 70, 55 a 52 př. Kr., spolu s Caesarem a Crassem člen prvního triumvirátu (60 př. Kr.), tchán, později však úhlavní nepřítel Caesarův. Za jeho konzulátu vstoupily v platnost důležité zákony týkající se úplatnosti úřednictva a správy provincií. Isidorovo hodnocení naráží na skutečnost, že Pompeius měl mnoho nepřátel, kteří se snažili brzdit jeho velké politické ambice.

⁸ Jedná se o Theodosia II. (401–450), syna císaře Arcadia. Isidor zmiňuje dva starší právní kodexy, tj. Gregoriův, vzniklý na Východě, v Nikomédii, asi roku 290–292, v období vlády Diocletiana a Maximiana, a Hermogenův, který představuje doplňkovou sbírku zákonů z let 293–294 (doplňky se vztahovaly k výnosům Diocletiana a jeho nástupců). Existoval ještě Theodosiův kodex (438), oficiální kompilace provedená na příkaz Theodosia II., která obsahovala veškeré vyhlášky a zákony od časů Konstantino-

2. DE LEGIBUS DIVINIS ET HUMANIS

(1) Omnes autem leges aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura, humanae moribus constant; ideoque haec discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent. (2) Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

3. QUID DIFFERUNT INTER SE IUS, LEGES ET MORES

(1) Ius generale nomen est, lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum [est]. Omne autem ius legibus et moribus constat.

(2) Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata, quia scripta est.

vých v sedmnácti knihách. Iustinianův kodex (*Codex repetitae praelectionis*) zveřejněný roku 534 komisi vedenou proslulým právníkem Tribonianem, Isidor zřejmě neznal. Má se za to, že byl znám pouze na Východě a v těch oblastech, které znovu dobyli Iustinianovi vojevůdci.

⁹ Srv. Servius, *In Verg. Georg.* I,269. Isidorovo zdůrazňování rozdílu mezi božským právem, tj. souhrnem pravidel o poměru lidí k božstvu (*fas*), a lidským právem, tj. pravidly pro styk mezi občany a mezi občany a státem (*ius*), je v souladu s římskou právní teorií, kterou Isidor nijak terminologicky nemění, posouvá ale poněkud její obsah. V Římě dlouho přetrvával stav soužití institucí náboženských a politicko-právních. Také po vyhranění a ukotvení laických právních institucí často splývaly jejich kompetence. Tak například svatokrádež, poskvrnění chrámu nebo pokoutný potrat spadaly pod pravomoc civilních úředníků jakožto činy ohrožující veřejný pořádek. Naproti tomu v jiných záležitostech, např. při sepisování závětí či uzavírání manželství mezi příslušníky patriciátu, měl hlavní slovo *pontifex* (kněz). Náboženské autority rozhodovaly také o dalších důležitých věcech, např. o sestavování kalendáře, ve kterém se stanovily dny vhodné, nebo naopak nevhodné pro úřední úkony (*dies fasti* či *nefasti*). Isidor, který zá-

2. BOŽSKÉ A LIDSKÉ ZÁKONY

(1) Zákony jsou jednak božské, jednak lidské. Božské zákony mají svůj původ v přírodě, lidské ve zvyklostech; lidské zákony jsou tedy různé, protože každý národ ctí jiná pravidla. (2) Mravní zákon (*fas*) je zákon božský, právo (*ius*) je zákon lidský.⁹ Přejít přes cizí pozemek není v rozporu s mravním zákonem (*fas*), ale je to přestupek proti právu (*ius*).

3. JAK SE VZÁJEMNĚ LIŠÍ PŘÁVO, ZÁKONY A ZVYKLOSTI

(1) Právo (*ius*) je obecný pojem; zákon (*lex*) je zvláštní úsek práva.¹⁰ Říká se mu právo, protože je spravedlivé (*iustum*).¹¹ Veškeré právo pak sestává ze zákonů a zvyklostí.

(2) Zákon je psané ustanovení. Zvyk je starou praxí prověřená zvyklost, neboli nepsaný zákon. Označení zákona (*lex*) jakožto psaného výtvaru je odvozeno od slovesa „číst“ (*legere*).¹²

měrně opomíjel sakrální právo jako pohanskou záležitost, posunul podle našeho názoru kategorii *fas* do roviny mravních norem, jejichž dodržování je dobrovolné.

¹⁰ V první knize *Etymologií* vysvětluje Isidor své pojetí jmen obecných (*generalia*) a zvláštních (*specialia*). Zvláštní jméno tvoří jednu složku obecného (srv. Isidor, *Etymol.* I,7,5–6).

¹¹ Opak je pravdou: adj. *iustus*, „spravedlivý“, „oprávněný“, je odvozeno od subst. *ius*, „právo“. Srv. Ernout–Meillet, *s. v. ius*.

¹² Podle Ernouta–Meilleta je etymologická souvislost lat. subst. *lex*, „zákon“, a slovesa *legere*, „číst“, možná, ale nikoli jistá. Tuto etymologii poděpírají mnozí spisovatelé, např. Varro, *De lingua Lat.* VI,66, či Cicero, *De leg.* 19. Někteří, jako např. Augustin, dodávají jako druhý výklad původu slova *lex* sloveso *eligere*, „vybírat“; srv. *Quaest. Hept.* III,20,2 (CCL 33, 186). Také Isidor se zmiňuje na jiném místě o této etymologii, srv. *Etymol.* II,10,1; o zákonu, ovšem z jiného než etymologického úhlu, pojednává Isidor též v *Diff.* II,33,123 (PL 83,45A). Srovnává zákon s evangeliem a zdůrazňuje rozdíl mezi působením prostřednictvím trestu a působením pro-

(3) Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex; nec differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat. (4) Porro si ratione lex constat, lex erit omne, iam quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu.

4. QUID SIT IUS NATURALE

(1) Ius autem naturale [est], aut civile, aut gentium. Ius naturale [est] commune omnium nationum, et quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur, ut viri et feminae coniunctio, liberorum successio et educatio, communis omnium possessio et omni-

střednictvím dobrého příkladu, přičemž dává přednost dobrému příkladu. Jako nejdůležitější charakteristický znak zákona podtrhuje jeho písemnou formu (*littera*).

¹³ Isidor se inspiroval klasickým pojetím zvykového práva. Srv. Cicero, *De inv.* II,54,162.

¹⁴ Pasáž byla přejata z Tertulliana, *De corona*, IV (PL 2,81B). Jedná se o narážku na klasickou římskou právní teorii, podle níž byl zákon stavěn na roveň rozumu, jak dokládá např. Cicero, *De leg.* I,18; I,33; II,10. Zároveň však Isidor ve svém díle opakovaně zdůrazňuje nadřazenost víry nad rozumem. V této kapitole Isidor vysvětluje zásadu, kterou se řídí při řešení problému, jak skloubit antickou soustavu vědních poznatků s křesťanským světonázorem. Právní soustava je sice výtvar pohanského světa, není však na škodu přejmout ji všude tam, kde neodporuje křesťanskému myšlení. V praxi se tato zásada projevuje tak, že Isidor vynechává např. sakrální právo, které hrálo v římském právu podstatnou úlohu.

¹⁵ Etymologii subst. *consuetudo* Isidor odvážně vyvodil z jeho vzdálené zvukové podoby se slovním spojením *communis usus*, „obecný zvyk“; není však správná. Inspiroval se mylnou úvahou Tertulliana, *De corona*, IV (PL 2,80A). K vysvětlení pojmu se Isidor vrací v *Diff.* I,122 (PL 83,23B), kde ho staví do protikladu k pojmu *ritus*, „řád“.

(3) Naproti tomu zvyk (*mos*) je letitá zvyklost (*consuetudo*), která má oporu pouze v obyčejích (*mores*). Zvyklost je svého druhu právo založené na obyčejích, ke kterému se sahá, nedostačuje-li zákon; zároveň není podstatné, zda se opírá o psanou formu, či o rozumovou úvahu, protože ta stojí v pozadí každého zákona.¹³ (4) Jestliže tedy zákon spočívá na rozumové úvaze, budeme jako zákon chápat vše, co již na jejím základě vzniklo, ovšem za předpokladu, že to není v rozporu s náboženstvím, odpovídá to církevnímu učení a přispívá ke spáse.¹⁴ Zvyklost (*consuetudo*) má své jméno podle toho, že je obecně vžitá (*communis usus*).¹⁵

4. CO JE PŘIROZENÉ PRÁVO

(1) Právo je přirozené, občanské nebo mezinárodní. Přirozené právo¹⁶ je společné všem národům a vyskytuje se všude z popudu přírody, nikoli něčeho nařízení: sem patří spojení muže a ženy, uznání potomků za své¹⁷ a jejich výchova, společné vlastnictví všech věcí

¹⁶ Na rozdíl od *ius civile* a *ius gentium* není *ius naturale* přesně vymezená oblast klasického práva. Jedná se spíše o obecný pojem, zahrnující právo odpovídající přirozeným podmínkám života společnosti v dané době. V rámci kategorie práva ho teoretikové římského práva v pozitivním smyslu charakterizují jako to, co příroda naučila všechna zvířata; srv. *Inst.* I,2, *praef.* (CIC I,1). Cicero, jehož koncepce práva byla ovlivněna řeckou filozofií, považuje přirozené právo za základ a měřítko správnosti legislativních norem (srv. *De rep.* III,22). Pavel z Tarsu považuje přirozené právo za soubor norem, kterými se řídí i národy, jež nemají právo, rozumí se psané (srv. Ř 2,14–15). V každém případě je však přirozené právo právo nepsané – na rozdíl od psaného, do kterého spadalo následující: zákony, *plebiscita*, *senatusconsulta*, edikty, císařské konstituce a *responsa prudentium*. Ke všem výše uvedeným termínům viz následující text a poznámky. Srv. též *Inst.* I,2,3 (CIC I,1); Gaius, *Inst.* I,1.

¹⁷ Lindsay čte *successio*, „následnictví“, Arevalus *susceptio*, což je v latině výraz pro zdvihnutí novorozeněte do náruče a jeho následné uznání jako svého. Ani *susceptio* nevylučuje následnictví, ale v užším smyslu navozuje spíše představu aktu uznání nově narozeného potomka. Grial k tomuto místu správně poznamenává, že logické je nejprve novorozeně uznat za své a pak ho vychovat, a ne mluvit nejdříve o následnictví a pak o výchově; srv. pozn. f *ad loc* (PL 82,199D).

um una libertas, adquisitio eorum, quae caelo, terra marique capiuntur. (2) Item depositae rei vel commendatae pecuniae restitutio, violentiae per vim repulsio. Nam hoc, aut si quid huic simile est, numquam iniustum [est], sed naturale aequumque habetur.

5. QUID SIT IUS CIVILE

Ius civile est, quod quisque populus vel civitas sibi proprium humana divinaque causa constituit.

6. QUID SIT IUS GENTIUM

Ius gentium est sedium occupatio, aedificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes, postliminia, foedera pacis, indutiae, legatorum non violandorum religio, conubia inter alienigenas prohibita. Et inde ius gentium, quia eo iure omnes fere gentes utuntur.

¹⁸ Některé rukopisy uvádějí *cupiunt*, „přejí si“, „žádají“.

¹⁹ Srv. Gaius, *Inst.* I,1. *Ius civile*, „občanské právo“, bylo v klasickém slova smyslu právo římských občanů (*cives Romani*). Jednalo se o právo založené na Zákonech dvanácti desek a doplněné později o zákony, *plebiscita*, *senatusconsulta* a císařské výnosy. Isidor zahrnuje občanské právo do přirozeného pravděpodobně pro jeho starobylost a vzájemnou provázanost obou kategorií. Ostatně v klasickém pojetí se vždy zdůrazňovala tripartita práva, jak ji předestírá Isidor podle Ulpianova vzoru. Srv. k tomu *Dig.* 1,1,6–7 (*CIC* I,29).

²⁰ *Ius gentium*, „mezinárodní právo“, vzniklo jako doplněk občanského práva (*ius civile*), protože řešilo spory mezi cizinci a římskými občany, v nichž nejvyšší instanci představoval prétor s pravomocemi tyto spory rozsuzovat (*praetor peregrinus*). V Římě byl původně cizinec považován za bezprávného nepřítel (*hostis*), ale vzrůstající počet cizinců si vynutil úpravy, které jim zaručovaly ochranu a umožňovaly podnikání. Tyto úpravy obvykle následovaly po uzavření rovnoprávných smluv (*foedera aequa*) s okolními zeměmi. Uvnitř skupin cizinců se rozlišovalo mezi relativně privilegovanými cizinci latinskými (*peregrini Latini*), tj. původem z Latia,

a rovná svoboda pro všechny; dále právo na získávání čehokoli, co je na nebi, na zemi či v moři.¹⁸ (2) Rovněž sem patří navrácení uložené věci nebo svěřených peněz a právo na odrazení násilí silou. Neboť toto, stejně jako něco podobného, není nikdy považováno za nespravedlivé, nýbrž za přirozené a oprávněné.

5. CO JE OBČANSKÉ PRÁVO

Občanské je takové právo, které si jeden každý národ nebo jedna každá obec pro sebe stanoví jako závazné s ohledem na potřeby lidí a náboženské normy.¹⁹

6. CO JE MEZINÁRODNÍ PRÁVO

Pod pojmem „mezinárodní právo“²⁰ rozumíme držení pozemků, budování, opevňování, války, zajatectví, otroctví, právo návratu,²¹ mírové smlouvy, příměří, nedotknutelnost vyslanců a zákaz uzavírání sňatků mezi cizinci.²² Mezinárodní se mu říká proto, že toto právo užívají téměř všechny národy.

a cizinci „pravými“ (*peregrini ordinarii*), tj. jiného původu než z Latia. Latinství cizinci se dělili na starousedlíky (*veteres*), kteří požívali všech práv vyjma práva zastávat úřady, přistěhovalce (*coloniari*), kterým bylo poskytováno právo na obchodování (*commercium*) a uzavírání sňatků (*conubium*), a tzv. *iuniani*, kteří sestávali z otroků jiných národností, jimž zákon Iunia Norbana (podle jehož jména byli *iuniani* nazváni) udělil neplnoprávný status a kteří požívali omezeného práva na obchodování.

²¹ *Postliminium* je klauzule, na jejímž základě římský občan, který se legálně vrátil ze zajetí nebo z vyhnanství, po návratu požíval znovuobnovených práv římského občanství; srv. *Dig.* 49,15 (*CIC* I,884–888), *Cod.* 8,50,6 (*CIC* II,360), *Cod.* 8,50,14 (*CIC* II,361).

²² Isidorův obrat „zákaz uzavírání sňatků mezi cizinci“ překládají J. O. Reta – M.-A. Casquero (in: San Isidoro de Sevilla, *Etimologías. Edición bilingüe*, Madrid 1982, str. 513) jako zákaz uzavírání sňatků (římských občanů) s cizinci. Ten skutečně existoval velmi dlouho, ale Isidor měl možná na mysli spíše okolnost, že cizinci neměli právo na uzavírání sňatku (*conubium*) mezi sebou, ledaže na základě zvláštního povolení.

7. QUID SIT IUS MILITARE

(1) *Ius militare est belli inferendi sollemnitas, foederis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem vel commissio. Item signo dato receptio; item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur; item stipendiorum modus, dignitatum gradus, praemiorum honor, veluti cum corona vel torques donantur.* (2) *Item praedia decisio, et [pro] personarum qualitatibus et labori iusta divisio; item principis portio.*

8. QUID SIT IUS PUBLICUM

Ius publicum est in sacris et in sacerdotibus, in magistratibus.

9. QUID SIT IUS QUIRITUM

(1) *Ius Quiritum est proprie Romanorum, quo nulli tenentur nisi Quirites, id est Romani, tamquam de legitimis hereditatibus, de cretionibus, de tutelis, de usucapionibus. Quae iura apud alium nullum populum reperiuntur, sed propria sunt Romanorum et in eodem solos constituta.* (2) *Constat autem ius Quiritum ex legibus et plebiscitis, constitutionibus principum et edictis, sive prudentium responsis.*

10. QUID SIT LEX

Lex est constitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

²³ Základní rozdělení práva na veřejné a soukromé vypracovali až pozdní klasikové. Právo veřejné bylo veškeré právo, které souviselo se státem, kdežto právo soukromé zahrnovalo oblast osobních a majetkových vztahů mezi jednotlivci, resp. rodinami.

²⁴ Srv. Gaius, *Inst.* I, 55. Quirit bylo označení pro římského občana, Římana. Oficiální název římského národa byl *populus Romanus Quiritium* (tj. „národ římský Quiritů“, „pospolitost římských občanů“). Jedná se o jméno nejjasného původu, odvozené od jména sabinského města Cures, od sa-

7. CO JE VOJENSKÉ PRÁVO

(1) Pod pojmem vojenské právo rozumíme slavnostní vyhlášení války, závazky po uzavírání smluv, tažení proti nepříteli či zahájení bitvy na dané znamení. Spadá sem i stažení se na povel a uložení vojenských trestů, dojde-li k opuštění zaujatého postavení; dále způsob vyplácení žoldu, hodnostní postup a čestná vyznamenání, jako je udílení věnců či řetězů. (2) Patří sem i rozhodnutí o dělení kořisti a vůbec její dělení na spravedlivém základě osobních zásluh a úsilí, včetně podílu pro velitele.

8. CO JE VEŘEJNÉ PRÁVO

Veřejné právo se vztahuje na posvátné věci a úkony, na kněze, úřady a úředníky.²³

9. CO JE PRÁVO QUIRITŮ

(1) Právo Quiritů²⁴ je výhradně římské a jsou jím vázáni pouze Quirité, tedy Římané. Vztahuje se například na zákonná dědictví, formální převzetí dědictví, poručnictví a nabytí majetku vydržením. Toto právní uspořádání se nevyskytuje u žádného jiného národa, ale je vlastní pouze Římanům a platí jen pro ně. (2) Quiritské právo sestává ze zákonů a usnesení plebejských shromáždění, nařízení a výnosů císařů, anebo z dobrozdání právních znalců.

10. CO JE ZÁKON

Zákon (*lex*)²⁵ je usnesení lidu, jímž urození²⁶ spolu s plebeji něco slavnostně stvrdili.

binského *curis*, „kopi“, nebo od místního jména *Quirium*. *Quirinus* bylo jedno z nejstarších božstev, jméno, pod kterým byl uctíván Romulus, zakladatel Říma. Podle teorie G. Dumézila (*Jupiter – Mars – Quirinus*, Paris 1956, str. 55) byl Quirin ochránce zemědělců. Jako Quirité se totiž označovali římský občané civilních zaměstnání, nikoli vojáci. Srv. *NP X, 725*.

²⁵ Zákon (*lex*) byla právní norma, na které se usneslo shromáždění občanů. Zachovaly se zprávy o osmi stech zákonech, ale jen málokteré významněji ovlivnily právo. Podle postihů se dělí na *leges perfectae* (ty anulovaly

11. QUID SCITA PLEBIUM

Scita sunt, quae plebes tantum constituunt; et vocata scita, quod ea plebs sciat, vel quod sciscitatur et rogatur, ut fiat.

12. QUID SENATUSCONSULTUM

Senatusconsultum, quod tantum senatores populi consulendo decernunt.

13. QUID CONSTITUTIO ET EDICTUM

Constitutio vel edictum, quod rex vel imperator constituit vel edicit.

jednání, jež takovému zákonu odporovalo), *leges minus quam perfectae* (ty postihovaly jednání odporující danému zákonu pokutami) a *leges imperfectae* (ty nepostihovaly vůbec). Zákony, vyhlášené úředníky na základě zmocnění shromáždění lidu nebo senátu pro provincie, nesly název *leges datae*. Z nejdůležitějších zákonů viz soubory zákonných opatření pod názvy *lex Aquilia, Cornelia, Falcidia* a *Iulia*; k zákonu Falcidiovu srv. *Dig.* 35,2,1; 35,2,47 (*CIC* I,555), *Nov.* 1,1–4 (*CIC* III,1–9), *Cod.* 6,50,2 (*CIC* II,279); k zákonu Corneliovu: *Dig.* 47,10,5 (*CIC* I,830), *Inst.* IV,18,7 (*CIC* I,55) aj.; k zákonu Aquiliovu *Dig.* 9,2,1 (*CIC* I,156) aj.; k juliovským zákonům *Dig.* 48,2,7 (*CIC* I,842), *Cod.* 9,9,1 (*CIC* II,374), *Inst.* IV,18,8–9 (*CIC* I,56) aj.

²⁶ Isidorem použitý výraz *maior natu* může mít též význam „starší“; volíme však význam „vyšší rodem“. Stejná věta se u Isidora objevuje v *Ety-mol.* II,10,1.

²⁷ Lat. výraz *plebiscitum* je kompozitum utvořené ze subst. *plebs*, „lid“, a slovesa *sciscere*, „rozhodovat“, „schválit“. Bylo to řešení, které mohl teoreticky odhlasovat jakýkoli sbor Římanů, do jehož rozhodování nezasahovali patriciové; v praxi to bylo usnesení plebejského shromáždění (*concilia plebis*), kterému předsedal úředník z řad plebejů. Zpočátku byla plebiscita závazná pouze pro plebeje, ale později se jejich platnost vztahovala na celý římský lid (srv. zákon Publilia Philona z roku 339 př. Kr.). Plebiscita pod-

11. CO JE USNESENÍ PLEBEJSKÉHO SHROMÁŽDĚNÍ

Usnesení plebejského shromáždění (*plebiscita*)²⁷ jsou výlučnou záležitostí lidu. Nazývají se tak, protože lid (*plebs*) o nich rozhoduje (*scire*), anebo protože se touto cestou zkoumá (*sciscitari*) a požaduje mínění lidu ohledně způsobu, jak postupovat.

12. CO JE USNESENÍ SENÁTU

Usnesení senátu (*senatusconsultum*)²⁸ je rozhodnutí, které mohou přijímat pouze senátoři, majíce na zřeteli prospěch lidu.

13. CO JSOU USTANOVENÍ A VÝNOS

Ustanovení (*constitutio*) nebo výnos (*edictum*) představují opatření, která stanovuje (*constituere*) nebo vyhláší (*edicere*) král nebo císař.²⁹

léhala schválení senátu do roku 287 př. Kr., kdy je zákon Hortensiův postavil na roveň zákonům. Od té doby byl rozdíl mezi *leges* a *plebiscita* pouze formální. Srv. Gaius, *Inst.* II,3. V *CIC* jsou zmínky o různých skupinách těchto usnesení velmi časté, srv. *Dig.* 1,3,10 (*CIC* I,34), *Dig.* 26,1,17 (*CIC* I,371), *Cod.* 5,6,1 (*CIC* II,199), *Cod.* 4,29,14 (*CIC* II,168), *Inst.* III,12,1 (*CIC* I,35), *Inst.* I,2,5 (*CIC* I,1) aj.

²⁸ O původu spřežky *senatusconsultum* se Isidor zmiňuje v *Ety-mol.* IX,4,9. Lat. *senatusconsultum* je kompozitum ze subst. *senatus*, „senát“, a slovesa *consulere*, „radit (se)“. Toto usnesení byla formálně rada, ve skutečnosti však nařízení senátu, které mělo obecnou platnost a později mělo i platnost právní.

²⁹ *Edictum* byla vyhláška různorodého obsahu, kterou mohli zveřejnit vysocí úředníci na základě jim příslušejícího práva vydávat výnosy (*ius edicendi*); byly to zvláště prétorické, tzv. bílé edikty (*edicta alba*), které jmenovaný prétor uveřejňoval před nastoupením do funkce, aby seznámil občany se svým programem. Tento program doplňoval dřívější ustanovení jeho předchůdců a měl pro prétora až do vydání zákona Corneliova (67 př. Kr.) závaznost pouze morální. Tyto prétorické edikty představovaly způsob, jak zákon pružně přizpůsobit společenské praxi. Platily pouze po dobu, kdy jednotliví prétoři vykonávali svou funkci. V roce 130 vypracoval Iulianus

14. QUID RESPONSA PRUDENTUM

Responsa sunt, quae iurisconsulti respondere dicuntur consulentibus; unde et responsa Pauli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes et arbitri aequitatis, qui institutiones civilis iuris compositas ediderunt, quibus dissidentium lites contentionesque sopirent.

15. DE LEGIBUS CONSULARIBUS ET TRIBUNITIIS

(1) Quaedam etiam leges dicuntur ab his, qui condiderunt, ut consulares, tribuniciae, Iuliae, Corneliae. Nam [et] sub Octaviano Caesare *suffecti* consules Papius et Poppaeus legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur *Papia Poppaea*, continens patrum praemia pro suscipiendis liberis. (2) Sub eodem quoque imperatore

na popud císaře Hadriana konečné znění prétorského ediktu, které mělo od té doby neměnnou platnost (*edictum perpetuum*) či platnost, kterou mohl pozměnit jen sám císař. Srv. Gaius, *Inst.* I,5–6.

Edikty, o kterých mluví Isidor, jsou císařské výnosy (*acta imperatoris*), které tvořily zvláštní kategorii právních aktů. Do této skupiny patřily též dopisy, proslovy, dekrety, rozkazy, *leges datae* aj. Edikty císaře měly na rozdíl od ediktů prétorských stálou platnost. Jejich účelem nebylo zveřejnění programu, nýbrž zavádění určitých norem, závazných pro úředníky.

³⁰ *Responsa prudent(i)um* byla dobrozdání, která poskytovali bezplatně znalci práva (*iuris prudentes*). Spadají do oblasti kautelární či preventivní praxe, protože vytvářením právních formulářů napomáhaly stranám, úředníkům i soudcům, aby se vyhýbali soudním přím. *Prudentes* jsou charakterizováni jako práva znalí odborníci, jimž císař uděloval právo vydávat dobrozdání; instituce *responsa prudentium* však fungovala již od přelomu 4. a 3. stol. př. Kr.; srv. např. *Inst.* I,2,8 (*CIC* I,2). Kromě řady citací a přejímek v *CIC* jsou jejich výroky sebrány v edicích *Iurisprudentiae anteiustinianae reliquiae*, I–II (1–2), vyd. E. Seckel – B. Kuebler, Leipzig 1908, a *Iurisprudentiae antehadrianae quae supersunt*, vyd. F. P. Bremer, Leipzig 1896.

³¹ Isidor má snad na mysli Iulia Paula, který žil na rozhraní 2. a 3. stol. po Kr. za vlády Severovců. Paulus patřil k nejnplodnějším římským kome-

14. CO JSOU DOBROZDÁNÍ PRÁVNÍCH ZNALCŮ

Dobrozdání (*responsa*)³⁰ se říká nálezům, jež právníci poskytují (*respondere*) stranám, které se na ně obracejí s dotazy; proto se tak jmenují i Paulova *Dobrozdání*.³¹ Dříve totiž působili odborníci, kterým se říkalo znalci a arbitrové ekvity,³² kteří vydali sebraná nařízení občanského práva, aby urovnali spory a ukonejšili fevnivost zne-
svářených stran.

15. KONZULSKÉ A TRIBUNSKÉ ZÁKONY

(1) Některé zákony se též nazývají podle svých navrhovatelů, jako například zákony konzulské, tribunské, Iuliovy a Corneliovy. Za císaře Octaviana Augusta zavedli *consules suffecti*³³ Papius a Poppaeus zákon, nazývaný jejich jménem *Papiův* a *Poppaeův*, kterým se odměnami podporovalo plození potomstva.³⁴ (2) Za vlády téhož císaře

tátorům a tvůrcům práva, jedním z jeho děl jsou zmíněná *Responsa* (Dobrozdání). Jeho komentáře zaujímají značné místo v *Digestech*.

³² *Aequitas*, „rovnost“, „spravedlnost“, „nestrannost“, „slušnost“, je právní kategorie vzniklá na sklonku 2. stol. př. Kr. V Římě byla *aequitas* chápána jako vyšší spravedlnost, sledující lidskost, mravní aspekty i sociální okolnosti lidského jednání ve sporných případech. *Ius* respektovalo spíše literu zákona, ekvita jeho duch, resp. zdravý rozum.

³³ *Consules suffecti* byli jmenováni v případě, že jeden nebo oba konzulové odstoupili před dovršením funkčního období. Tehdy nastupovali náhradníci, kteří zůstávali ve funkci do konce roku. Za císařství se však během roku vystřídal několik párů konzulů.

³⁴ Dva související zákony, zaměřené na ozdravení římské rodiny, se nazývaly *lex Iulia de maritandis ordinibus* z roku 18 př. Kr. a *lex Papia Poppaea* z r. 9 př. Kr. Tyto zákony nařizovaly Římanům mezi 25 a 60 lety (a Římankám mezi 20 a 50 lety) žít v manželství a mít nejméně tři děti. Propuštěncům bylo nařízeno mít čtyři děti. Byla rovněž zavedena povinnost znovuuzavření manželství pro vdovce a rozvedené. Vdovy se musely provdat do dvou let, rozvedené do osmnácti měsíců. Zákony také zakazovaly rodilým římským občanům ženit se s bezectnými ženami a senátorům, jejich synům a vnukům ženit se s propuštěnkami a herečkami. Těm, kdo re-

Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus [in] extraneis testamento legaret, quam ut quarta pars superesset heredibus. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque [legem condidit, quae hactenus Aquilia nuncupatur.]

16. DE LEGE SATURA

Satura vero lex est, quae de pluribus simul rebus eloquitur, dicta a copia rerum et quasi a saturitate; unde et saturas scribere est poemata varia condere, ut Horatii, Iuvenalis et Persii.

Lex novella...

17. DE LEGIBUS RHODIIS

Rhodiae leges navalium commerciorum sunt, ab insula Rhodocognominatae, in qua antiquitus mercatorum usus fuit.

spektovali výše uvedená omezení, přiznávaly zákony výhody a přednostní právo ucházet se o úřady, ostatní pak tvrdě trestaly. Neženatí a neprovdané (*caelibes*) nesměli dědit, bezdětní (*orbi*) směli dědit jen napůl. Tento nena- bytý majetek (*caducum*) propadl jiným dědicům anebo státní pokladně. Tato opatření, jež se připisují císaři Augustovi, vyvolala vlnu nevole nej- vyšších společenských vrstev, srv. Gaius, *Inst.* II,111; tamt. II,286.

³⁵ Pasáž je převzata doslovně z Jeronýmova překladu Eusebia z Caesa- reje, srv. *Interpr. Euseb. Chron.* (PL 27,541). V souladu se Zákony dva- nácti desek panovala v Římě svoboda odkazovat dle vlastního uvážení; otec rodiny (*pater familias*) mohl volně nakládat se svým majetkem a od- kazovat jeho libovolnou část, komu chtěl. Zákon Falcidiův z roku 40 př. Kr. stanovil, že nikdo nesměl osobám mimo rodinu nebo institucím odká- zat více než 3/4 majetku, takže alespoň čtvrtina majetku, tzv. *quarta Falci- dia*, připadla dědicům z rodiny. Srv. Gaius, *Inst.* II,227, *Inst.* II,22, *praef.* (CIC I,25–26), *Dig.* 35,2 (CIC I,549–560) aj.

³⁶ Zákon Aquiliův byl ve skutečnosti plebiscit z poloviny 3. stol. př. Kr., nazvaný podle tribuna Aquilia. Stanovil zásady odškodnění za škody spá- chané na majetku (otrocích, zvířatech či věcech) a za ublížení na těle. Srv. *Dig.* 9,2 (CIC I,156–163), *Cod.* 3,35,2 (CIC II,142) aj.

sepsal tribun lidu Falcidius zákon, který měl zabránit tomu, aby se cizím odkazovalo tolik majetku, že by dědicům zůstala méně než čtvrtina. Zákon nese podle něho jméno Falcidiův.³⁵ A také Aquilius [byl autorem zákona, který je dodnes znám jako Aquiliův.]³⁶

16. SMÍŠENÝ ZÁKON

Smíšený zákon (*lex satura*) je takový, který se vyslovuje o mno- ha věcech zároveň; název se odvozuje od množství a rozmanitosti (*saturitas*) obsažených prvků.³⁷ Proto se výrazu psát satiry (*saturae*) užívá ve smyslu skládat různé básně, jak to činili Horatius, Iuvena- lis a Persius.³⁸

Nový zákon (*lex novella*)...³⁹

17. RHODSKÉ ZÁKONY

Rhodské zákony se vztahují k námořnímu obchodu a nazývají se tak podle ostrova Rhodu, kde od nejstarších časů panoval čilý ob- chodní ruch.⁴⁰

³⁷ Tyto zákony byly zakázány zákonem Caecilia Didia roku 98 př. Kr. Zmiňuje se o nich Festus, *De verb. signif.* 416 a 113, s. v. *satura*, nikoli ve smyslu druhu zákona, ale jeho stavby, jak ostatně uvádí také Isidor.

³⁸ Lat. *satura* (psáno též ve formě *satira*) byla původně mísa se směsí ovoce nebo zeleniny (*lanx satura*). Později se názvu začalo užívat k ozna- čení básní s pestrým obsahem. Římská satira navazovala na řeckou, ale po- sunula její poselství do bojovnější, kritické roviny (Lucilius, Martialis). Tento typ satiry přežil až do moderních dob. V antické literatuře však měla více forem, např. mniippská satira či satira Horatiova, která měla osobní, nijak břitký ráz.

³⁹ K vysvětlení pojmu se Isidor pravděpodobně chtěl vrátit později, ale neučinil tak.

⁴⁰ Rhodské zákony byla pravidla, kterými se řídil námořní obchod po ovládnutí Řecka makedonskou armádou. Jednalo se o svého druhu meziná- rodní právo pro obchod a mořeplavbu ve Středomoří. V období římské nadvlády (146 př. Kr. – 565 po Kr.) zůstávala v platnosti pro svoji praktic- kou prospěšnost. Po rozdělení římského impéria na východní a západní část se objevila kompilace, zvaná *Pseudorhodský zákon*, jejíž vznik se klade do

18. DE PRIVILEGIIS

Privilegia autem sunt leges privatorum, quasi privatae leges. Nam privilegium inde dictum, quod in privato feratur.

19. QUID POSSIT LEX

Omnis autem lex aut permittit aliquid, ut: „Vir fortis petat praemium,“ aut vetat, ut: „Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat,“ aut punit, ut: „Qui caedem fecerit, capite plectatur.“ Eius enim praemio aut poena vita moderatur humana.

20. QUARE FACTA EST LEX

Factae sunt autem leges, ut earum metu humana coerceatur audacia tutaque sit inter inprobos innocentia et in ipsis inpiis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas.

21. QUALIS DEBEAT FIERI LEX

Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

období vlády císaře Leona z Isauru (675–741 po Kr.) a která platila v období od pol. 8. stol. až do začátku 9. stol. Tato kompilace si podržela vliv až do 16. stol. Ostatně sama okolnost, že Isidor věnoval rhodským zákonům zvláštní místo, vypovídá o jejich důležitosti. Také antičtí autoři je běžně zmiňují, srv. např. Cicero, *De inv.* II,32,98.

⁴¹ Subst. *privilegium* je kompozitum vytvořené z adj. *privus*, „jednotlivý“, „zvláštní“, a subst. *lex*, „zákon“. Privilegia spadala do oblasti *ius sin-*

18. VÝSADNÍ PRÁVA

Výsadní práva (*privilegia*) jsou zákony týkající se jednotlivců, tedy jakési osobní zákony (*privatae leges*). Výrazu *privilegium* se užívá proto, že jeho nositelem je soukromá osoba.⁴¹

19. JAKÉ JSOU MOŽNOSTI ZÁKONA

Každý zákon buď k něčemu dává svolení, jako například: „Udatný muž ať žádá odměnu,“ anebo něco zakazuje, jako například: „Nikomou nechť není dovoleno žádat svatou pannu o ruku,“ anebo trestá, jako například: „Kdo se dopustí vraždy, ať propadne hrdlem.“⁴² Odměnami či tresty, jež plynou ze zákona, je řízen lidský život.

20. PROČ BYL VYTVOŘEN ZÁKON

Zákony vznikly proto, aby strach z nich krotil lidskou troufalost, aby bezúhonnost požívala ochrany proti zlým skutkům a aby obávaný trest odrazoval bezbožníky od páchání křivd.

21. ČÍM SE MÁ ZÁKON VYZNAČOVAT

Zákon budiž důstojný, spravedlivý, proveditelný, odpovídající řádu přírody a zvyklostem země, přizpůsobený místu a času, potřebný a užitečný; budiž také jasně srozumitelný v tom smyslu, aby neskýtal prostor pro dvojí výklad a nezaváděl. Nechť se při jeho sepisování neuplatňují hlediska osobního prospěchu jednotlivce, nýbrž jen obecné prospěšnosti občanům.⁴³

gulare (právo jednotlivců) jakožto výjimka z *ius commune* (právo všeobecné). Přiznávala se jednotlivcům nebo skupině, například vojákům. Srv. Gellius, *Noctes Att.* X,20,4; Cicero, *De leg.* III,44.

⁴² Stejná formulace se nachází u Isidora v *Etymol.* II,10,4.

⁴³ Stejná formulace se nachází u Isidora v *Etymol.* II,10,6.

22. DE CAUSIS

Πράγμα Graecum est, quod Latine dicitur causa, unde et pragmatica negotia dicuntur et actor causarum et negotiorum pragmaticus nuncupatur.

23. DE TESTIBUS

Testes [sunt, quibus veritas quaeritur in iudicio]. Hos quisque ante iudicium sibi placitis alligat, ne cui sit postea liberum aut dissimulare aut subtrahere se; unde et alligati appellantur. Item testes dicti, quod testamento adhiberi solent; sicut signatores, quod testamentum signant.

24. DE INSTRUMENTIS LEGALIBUS

(1) Voluntas generale nomen omnium legalium instrumentorum; quae quia non vi, sed voluntate procedit, ideo tale nomen accipit.

(2) Testamentum vocatum, quia nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari potest nec sciri, quid in eo scriptum sit, quia clausum et obsignatum est; et inde dictum testamentum, quia non valet nisi post

⁴⁴ Termín *pragmaticus* označuje v obecném smyslu osobu nebo věc spojenou s politickými záležitostmi, a dále osobu schopnou a zběhlou v právech. Toto označení se užívalo při narážkách na praktiky a pomůcky řečníků oproti modernímu smyslu pragmatika jakožto protřelého a vypočítavého profesionála. Přesněji vzato se jednalo o ty, kteří za úplatu poskytovali rady ve sporech osobám neznalým práva a soudních zvyklostí. Není třeba směřovat je s advokáty ani s *prudentes*. Cicero uvádí, že pragmatikové v Řecku nepožívali velké úcty, kdežto v Římě se tímto druhem právního poradenství zabýval mnohý *amplissimus et clarissimus vir* („velmi významný a urozený muž“), disponující potřebnými znalostmi. Srv. Cicero, *De orat.* I,198; Quintilianus, *Inst. orat.* XII,3,4; Iuvenalis, *Satur.* VII,123; srv. též Arealus, pozn. *ad loc* (PL 82,883B).

⁴⁵ V *Etymol.* XVIII,15,8 Isidor uvádí, že se dříve pro označení svědků užívalo výrazu *superstites*.

22. PRÁVNÍ SPORY

Latinskému výrazu pro právní spor (*causa*) odpovídá v řečtině výraz *πράγμα* (prágma). Z tohoto výrazu se odvozuje spojení *pragmatica negotia* (právní záležitosti) a označení *pragmaticus* pro zástupce v právních záležitostech nebo sporech.⁴⁴

23. SVĚDKOVÉ

Svědkové [jsou ti, jejichž prostřednictvím se soud snaží dobrat se pravdy]. Před začátkem soudního jednání si každý dle svého uvážení zvolí svědky a zaváže si je (*alligare*), aby pak nemohli nic předstírat nebo se vyvlékat ze soudního jednání; proto se také svědkům říká „zavázání“ (*alligati*). A *testes* se nazývají také proto, že obvykle bývají přizváni k osvědčení závěti (*testamentum*); říká se jim také *signatores*, neboť závěť stvrzují svým znamením (*signare*).⁴⁵

24. ZÁKONNÉ PROSTŘEDKY A DOKLADY

(1) Všechny zákonné prostředky (*instrumenta legalia*) zahrnujeme pod pojem vůle (*voluntas*); nazývá se tak proto, že se neprosazuje silou, ale vůlí (*voluntas*).

(2) Závěť (*testamentum*) odvozuje svůj název od toho, že dokud autor závěti (*testator*) nezemře, závěť nemůže být potvrzena ve své platnosti, ani není možno se dozvědět, co obsahuje, protože je uzavřena a zapečetěna. Proto se nazývá závěť (*testamentum*), protože neplatí jinak než jako památka (*monumentum*) na zůstavitele (*testator*).⁴⁶ Proto Apoštol praví: „Jen závěť zemělých je plat-

⁴⁶ Isidorova etymologie slova *testamentum* jako výrazu vytvořeného ze spojení *testatoris monumentum* není správná; podobně se však etymologuje v Iustinianových *Inst.* 2,10 (*CIC* I,17) – údajně vznikl tento termín ze spojení *testatio mentis*, „svědeckví mysli“. Isidor v *De eccl. off.* I,11 (*PL* 83, 745), naproti tomu správně uvádí etymologii související se subst. *testis*, „svědek“, či se slovesem *testari*, „svědčit“; subst. *testamentum* je slovo odvozené sufixem *-mentum* od slovesa *testari*, odvozeniny od subst. *testis* < **terstis*, jehož původní význam je „třetí“, tj. ten, kdo je přítomen jako třetí osoba (tj. svědek) při smlouvě dvou jiných osob. Srv. Ernout–Meillet, s. v. *testis*; též Gellius, *Noctes Att.* VII,12,1–3.

testatoris monumentum, unde et Apostolus, „Testamentum,“ inquit, „in mortuis confirmatur.“ (3) Testamentum sane in Scripturis sanctis non hoc solum dicitur, quod non valet nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum et placitum testamentum vocabant. Nam Laban et Iacob testamentum fecerunt, quod utique etiam inter vivos valeret, et in Psalmis legitur: „Adversum te testamentum disposuerunt,“ hoc est pactum; et innumerabilia talia. (4) Tabulae testamenti ideo appellatae sunt, quia ante chartae et membranarum usum in dolatis tabulis non solum testamenta, sed etiam epistolarum alloquia scribebantur; unde et portitores earum tabellarii vocabantur. (5) Testamentum iuris civilis est quinque testium subscriptione firmatum. (6) Testamentum iuris praetorii est septem testium signis signatum; sed illud apud cives fit, inde civile, istud apud praetores, inde iuris praetorii. Testamentum autem signare notare est, id est, ut notum sit, quod scriptum est.

(7) Holographum testamentum est manu auctoris totum conscriptum atque subscriptum; unde et nomen accepit. Graeci enim ὄλον totum, γραφήν litteram dicunt.

⁴⁷ Žd 9,17.

⁴⁸ Ž 83,6.

⁴⁹ Vysvětlení obsahu pojmu včetně paralely s Jákobem a Lábanem převzal Isidor z Augustinových komentářů k Žalmům, srv. Augustin, *Enarr. Psalm.* 83,6 (PL 37,1052).

⁵⁰ Pod termínem *ius praetorium* se rozumí souhrn usnesení, kterými přetoři doplňovali stávající civilní legislativu, jak to vyžadovala praktická potřeba nebo společenská prospěšnost. Říkalo se mu též úřednické právo (*ius honorarium*), srv. *Cod.* 10,41 (CIC II,419), *Dig.* 50,4 (CIC I,897–899) aj. Vytvářeli ho totiž nejen přetoři, ale i kurulští aedilové, provinční místodržící a kvěstoři, tedy úředníci, držitelé úřadů (*honores*), na které praktické potřeby vyvíjely tlak, aby pružně reagovali právními opatřeními. Srv. též *Dig.* 1,11–17 (CIC I,41–44); Gellius, *Noctes Att.* III,18; Cicero, *In Verr.* II,1,114.

⁵¹ *Praetor* je jméno římského úředníka. Úřad městského přetora (*praetor urbanus*) vznikl roku 367 př. Kr. Jeho hlavním úkolem bylo řídit civilní a trestní soudnictví, ale v případě potřeby zastupoval konzuly takřka ve všech záležitostech politických a vojenských. Jeho velitelské kompetence (*imperium*) byly nižší oproti konzulským (*imperium minus*; proto se mu říkalo „níže postavený kolega“, *collega minor*), takže konzulové proti němu

ná“.⁴⁷ (3) Ovšem v Písmu svatém se výraz *testamentum* neuzívá jen ve výlučném smyslu vůle, která vstupuje v platnost až smrtí zůstavitele, ale užívá se šířeji ve smyslu veškerých úmluv a ujednání. Vždyť Lában a Jákob uzavřeli dohodu (*testamentum*), která měla platnost už za jejich života, a v *Žalmech* čteme: „Uzavřeli proti tobě smlouvu (*testamentum*),“⁴⁸ to jest úmluvu;⁴⁹ existuje bezpočtu takových příkladů. (4) Desky svědectví (*tabulae testamenti*) se tak nazývají proto, že ještě předtím, než se vžilo užívání papyru a pergamentu, se nejen závěti, ale i dopisy vrývaly do desek; a proto se jejich doručovatelům říkalo *tabellarii*. (5) Závěť podle občanského práva se stvrzuje podpisem pěti svědků. (6) Závěť podle práva přetorského⁵⁰ bývá opatřena podpisy sedmi svědků; první je ale záležitostí občanů, a proto se jí říká občanská, druhá záležitostí přetorů,⁵¹ a proto spadá do oblasti přetorského práva. Podepsat závěť tedy znamená poznačit ji (*notare*), aby tím byl zápis stvrzen (*notus*).

(7) Holograf je závěť, celá napsaná a podepsaná rukou zůstavitele; z toho vychází její název. Řecky se totiž „všechno“ řekne ὄλον (*holon*), „písmo“ γραφή (*grafé*).⁵²

směli zakročít, nikoli však on proti konzulům. Jinak ovšem bylo jeho postavení rovnocenné konzulskému, což se projevovalo především tehdy, když zastupoval konzuly na válečném poli nebo v samotném Římě, který směl opustit nanejvýš na deset dní. Řídil i shromáždění občanů při usnášení se na zákonech, ale nesměl řídit volby úředníků, jimž byla svěřena úřední moc, *imperium* (tedy ani volbu svého nástupce), ani jmenovat diktátora. Měl právo jen na šest liktorů (tj. zřízenců, kteří kráčeli před úředníky a nesli svazky prutů, *fasces*). Ve své hlavní funkci sehrál přetor rozhodující úlohu při rozvoji římského práva. Protože městský přetor nemohl stačit na stále rostoucí agendu, působil od r. 242 př. Kr. *praetor peregrinus* pro spory mezi římskými občany a cizinci. Postupně vznikaly další přetury: za dob Sullových jich bylo osm a nakonec jejich počet stoupl až na šestnáct. Existoval např. přetor pro fideikomisy (*praetor fideicommissarius*), přetor pro poručnictví (*praetor tutelaris*), přetor pro záležitosti pokladny (*praetor aerarius*). K praktickému zániku přetury došlo ve 3. stol. po Kr. Srv. *Dig.* 1,2,2 a 1,2,27–28 (CIC I,30–31); Livius, *Ab Urbe cond.* VII,1. O etymologii slova *praetor* srv. *Etymol.* IX,4,16, kde Isidor nesprávně uvádí do souvislosti slova *praetor* a *praeceptor civitatis*, „učitel obce“, přeneseně „vůdce“.

⁵² Tento typ závěti se nazývá také *hologrammon* či *hologrammaton*; srv. Iustinianus, *Nov.* 107,1 (CIC III,5). Termíny jsou vytvořeny z řeckého ὄλον (*holon*), „všechno“, a subst. γραμμα (*gramma*), „písmeno“. Pro zá-

(8) *Inritum testamentum est, si is, qui testavit, capite diminutus est, aut si non rite factum sit.* (9) *Inofficiosum testamentum est, quod frustra liberis exheredatis sine officio naturalis pietatis in extraneas personas redactum est.* (10) *Ruptum testamentum inde vocatur, eo quod nascente postumo, neque exheredato nominatim, neque herede instituto, dirumpitur.* (11) *Suppressum testamentum est, quod in fraude heredum vel legatariorum seu libertorum non est palam prolatum; quod si non latet, tamen si praedictis personis non proferatur, suppressi tamen videtur.*

(12) *Nuncupatio est, quam in tabulis cerisque testator recitat dicens: „Haec, ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita dico, ita lego: itaque vos, cives Romani, testimonium mihi perhibete.“ Et hoc dicitur nuncupatio; nuncupare est enim palam nominare et confirmare.*

(13) *Ius liberorum est coniugum sine liberis invicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio.*

(14) *Codicillum, ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nullam indi-*

věť psanou vlastní rukou nebylo zapotřebí svědků. Závěť, kterou sepsal vlastní rukou někdo jiný a zůstavitel ji pouze podepsal, se nazývala *testamentum allographum*, srv. řecké ἄλλος (allos), „jiný“.

⁵³ Srv. *Dig.* 4,5 (*CIC* I,91–95).

⁵⁴ Jak dosvědčuje např. Priscianus, *Inst. gramm.* (*GL* III,525,11), slovo *inritum* nebo *irritum* pochází spíše ze slovesa *reor*, sup. *ratus*, „soudit“, „domnívat se“. Podobně srv. *TLL* VII,2,431 nn., a Ernout–Meillet, s. v. *reor*.

⁵⁵ Sloveso *rumpere*, „zlomit“, a jeho odvozenina *dirumpere* tvoří supinový kmen *rruptum, disruptum*. Srv. *Inst.* II,18 (*CIC* I,22–23), *Dig.* 2,1 (*CIC* I,46), *Cod.* 3,28 (*CIC* II,132–136) aj.

⁵⁶ Bylo zůstavitelovou povinností uvést jednotlivě všechny syny, dědicí i vyděděné. To byli tzv. *sui heredes*.

⁵⁷ Sloveso *suppressere*, „potlačit“, tvoří supinový tvar *suppressum*.

⁵⁸ Isidor uvádí s drobnými změnami formulaci Ulpianovu: *Haec, ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque vos, Quirites, testimonium praebite*. Srv. Gaius, *Inst.* II,104.

(8) Závěť je neplatná (*inritum testamentum*), jestliže zůstavitel pozbyl občanských práv,⁵³ anebo pokud nebyly dodrženy všechny náležitosti (*non rite factum*).⁵⁴ (9) Za závěť porušující morální normy (*inofficiosum testamentum*) se považuje taková, kterou zůstavitel po bezdůvodném vydědění právoplatných dědiců učinil ve prospěch cizích osob, a opomenul tak povinnost (*officium*) přirozeného citového pouta. (10) Zrušená (*ruptum testamentum*) se nazývá taková závěť, kterou anulovalo (*dirumpere*)⁵⁵ narození pohrobka, který nebyl výslovně vyděděn, ale ani výslovně ustanoven dědicem.⁵⁶ (11) Zatajená závěť (*suppressum testamentum*) je taková, která nebyla zveřejněna ke škodě dědiců, odkazovníků či propuštěnců; o její existenci se tedy může vědět, přesto však, jestliže výše uvedeným osobám nebyla předložena, je pokládána za utajenou (*suppressi*).⁵⁷

(12) Za prohlášení (*nuncupatio*) se považuje zůstavitelovo předčítání z voskových tabulek. Čte se formule následujícího znění: „Toto, jak je na voskových tabulkách zapsáno, věnuji a odkazuji; a toho vy, římstí občané, buďte svědky.“⁵⁸ Tomu se říká prohlášení; prohlásit (*nuncupare*) totiž znamená veřejně jmenovat a stvrdit.

(13) K právu na výhody plynoucí z počtu dětí (*ius liberorum*) sahají i bezdětná manželství: manželé si navzájem připisují pozůstalost a jejich jména figurují na místě dědicích potomků.⁵⁹

(14) Dodatek k závěti (*codicillum*),⁶⁰ jak mu říkali naši předkové, je bezpochyby odvozen od jména svého tvůrce, který zavedl ten-

⁵⁹ Isidor mluví o *ius trium liberorum*, právu tří dětí, které zavedl císař Augustus v zájmu populační politiky římského státu. Nařídil zákony z r. 18 př. Kr. a 9 př. Kr., aby všichni muži ve věku 25–60 let a ženy ve věku 20–50 let žili v manželství. Rodiny se třemi a více dětmi měly nárok na přednostní přístup k úředním hodnostem, dědictví v plném rozsahu a různé majetkové úlevy. Bezdětná manželství měla jen částečný nárok na dědictví, svobodní ho pozbyli úplně. Císařové ale později přiznávali toto právo i bezdětným (např. císař Traianus Pliniovi Mladšímu) jako privilegium.

⁶⁰ „Dovětek“, „dodatek k závěti“, *codicillum*, byly povoskované dřevěné destičky obsahující sdělení, ve kterém zůstavitel vysvětluje dědicovi, jak doplnil nebo pozměnil svou poslední vůli. Dodatek potvrzený závětí platil od dob císaře Augusta za součást závěti, kdežto nepotvrzený dovětek směl obsahovat jen fideikomisy.

gens sollemnitate verborum, sed solam testatoris voluntatem qualicumque scripturae significatione expressam. Cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum sollemnium, ita ut qui scribit titulum eiusdem scripturae codicillum vocet. Sicut autem codicillus fit vice testamenti, ita epistola vice codicillorum.

(15) *Cretio* est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut finito tempore *cretionis* excluditur, nec liberum illi est ultra capiendae hereditatis. (16) *Cretio* autem appellata quasi *decretio*, id est decernere vel constituere, ut puta: „Ille heres mihi esto,“ additurque, „cernitoque infra dies tot.“ Adeundarum autem hereditatum centesimus status erat dies, quibus non esset *cretio* addita.

(17) *Fideicommissum dictum*, ut fiat, quod a defuncto committitur. Nam *fides dicta*, eo quod fiat; quod tamen non in directis verbis, sed *precativis* exposcitur.

⁶¹ Podle Isidora je původcem tohoto typu dokumentu zřejmě Appius Claudius Caudex, konzul r. 264 př. Kr., který zahájil první punskou válku první přepravou Římanů na lodích přes moře. Podle Seneky, *De brev. vitae* 13,4, dostal Claudius přídomek *Caudex* proto, že lodě byly postavené z množství dřevěných prken; každý takový výtvar označovali totiž ve staré latině slovem *caudex* či *codex*. *Claudius is fuit, Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocatur...* („Claudius získal své jméno *Caudex* proto, že *caudex* je ve staré latině výraz pro slícování mnoha dřevěných dílců...“). Claudius Caudex však nebyl zákonodárcem ani právníkem, a tvůrcem *codicillu* tak ve skutečnosti zcela jistě nebyl.

⁶² Subst. *cretio* pochází ze slovesa *cernere*, sup. *cretum*, jež má mimo jiné také význam „usnést se“, „rozhodnout se“, „ujmout se“. Tuto etymologii uvádí už Gaius, *Inst.* II,164. *Cretio* se týkala jen dědiců mimo zůstavitelovu domácnost. Isidor se zmiňuje pouze o jednom druhu této instituce; ve skutečnosti ale existovala *cretio vulgaris*, kdy se lhůta pro převzetí dědictví počítala ode dne, kdy byl dědic o přiřknutí dědictvého podílu uvědoměn, a *cretio certorum dierum* (nebo také *continua*), kdy se počet dní pro převzetí dědictví počítal ode dne otevření závěti, bez ohledu na to, zda byl dědic s jejím zněním obeznámen. O této lhůtě se zřejmě zmiňuje Cicero, který mluví o „jednoduchém převzetí dědictví“, srv. *Ep. Att.* XI,12,4; též Varro, *De lingua Lat.* VI,81; tamt. VII,98; Gaius, *Inst.* II,164–171.

to druh spisu.⁶¹ Je to spis, který nevyžaduje nijak slavnostní tón, jde o pouhé udání vůle zůstavitele, vyjádřené libovolnou písemnou formou. Díky němu se vyjde vstříc vůli zemřelého v případech, že jejímu naplnění stojí v cestě formální nedostatek v podobě právnicky nedostačující formulace anebo nutnosti splnit náležitosti; ať tedy ten, kdo sepisuje doklad, uvede v úvodní části, že se jedná o dodatek. Stejně jako dodatek doplňuje závěť, tak dopis může doplnit dodatek.

(15) Lhůta pro formální převzetí dědictví (*cretio*) je určitý počet dní, během kterého se ustanovený dědic buď ujímá dědictví, anebo je po vypršení této lhůty z dědictvých práv vyloučen, aniž by později mohl znovu nabýt na dědictví nároku. (16) Tato lhůta se nazývá podobně jako *decretio*, to znamená rozhodnutí (*decernere*) či ustanovení, například: „Tento budiž mým dědicem,“ s dodatkem: „dědictví ať se ujme do tolika a tolika dní.“ Pokud takové ustanovení v závěti nebylo, počítal se jako mezní lhůta pro formální převzetí dědictví stý den.⁶²

(17) *Fideikomis (fideicommissum)* je termín označující prosbu zůstavitele, aby se naplnila vůle, se kterou se zesnulý svěřil (*committere*).⁶³ Slovo *fides* (důvěra) má totiž název z toho, že vyvstává (*fieri*);⁶⁴ nevymáhá se, nýbrž se o ni prosí.

⁶³ Stejnou etymologii uvádí Isidor také v *Etymol.* VII,2,4. Slovo *fideicommissum* je kalk z řečtiny, ve které se pro tento právnícký pojem užívalo spojení τῆ πίστει ἐνχειρίζω (té pistei encheirizó), dosl. „předávám, svěřuji důvěře“. Viz Ernout–Meillet, s. v. *fides*. *Fideicommissum* byl nový druh odkazu, kterým se mohla zohlednit osoba, která nepatřila k okruhu dědiců. Zůstavitel požádal dědice, aby vyhověl jeho přání a obdaroval z pozůstalosti někoho dalšího. Existovaly ale i jiné druhy *fideikomisu*, např. náhradní (*substitutio fideicommissaria*) či rodině odkázaný (*fideicommissum familiae relictum*). Nejvýznamnější ale byl *fideikomis* celé pozůstalosti (*fideicommissum hereditatis*), tzv. universální *fideikomis*, jehož cílem bylo sladit zájmy všech zúčastněných.

⁶⁴ Isidor odvozuje etymologii pouze na základě zvukové podobnosti obou slov; ve skutečnosti spolu slova etymologicky nesouvisí. Lat. subst. *fides*, „důvěra“, je příbuzné s řeckým slovesem πείθειν (*peithein*), „důvěřovat“. Srv. Isidor, *Etymol.* VIII,2,4; Cicero, *De off.* I,7,23. *Fides* je jeden ze základních pilířů římského práva.

(18) Pactum dicitur inter partes ex pace conveniens scriptura, legibus ac moribus conprobata; et dictum pactum, quasi ex pace factum, ab eo, quod est paco, unde et pepigit. (19) Placitum quoque similiter ab eo, quod placeat. Alii dicunt pactum esse, quod volens quisque facit; placitum vero etiam nolens compellitur, veluti quando quisque paratus sit in iudicio ad respondendum; quod nemo potest dicere pactum, sed placitum.

(20) Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio alter alteri manum dabat.

(21) Ratum vero, quasi rationabile et rectum, unde et, qui pollicetur, dicit: „Ratum esse profiteor,“ hoc est firmum atque perpetuum.

(22) Rite autem esse non recte, sed ex more.

Chirographum...

Cautio...

(23) Emtio et venditio est rerum commutatio atque contractus ex convenientia veniens. (24) Emtio autem dicta, quod a me tibi sit; venditio quasi venundatio, id est a nundinis.

⁶⁵ Slovesa *pacare*, „zjednat mír“, i *pangere*, „stanovit“, „smluvit“, jsou skutečně příbuzná se subst. *pax*, „dohoda“, „mír“; srv. Ernout–Meillet, s. v. **paco*, *pango*, též Gellius, *Noctes Att.* XVII,2,10; tamt. XX,1,12.

⁶⁶ Ernout–Meillet, s. v. *mando*, uvádějí, že zvyk stvrzovat úmluvu rukodáním se projevil jak v původním latinském spojení (*manum do*), tak v jeho řecké podobě, slovesu *ἐγχειρίζω* (*encheirizó*), které vzniklo spojením předložky *εν-* (*εν-*), „do“, „v“, a subst. *χείρ* (*cheir*), „ruka“. Slovem *mandatum* se označovala příkazní smlouva, kterou se jedna strana zavazovala druhé bezplatně obstarat svěřenou záležitost; výraz se mohl vztahovat na jakoukoli jasně vymezenou, legální činnost, která nebyla v rozporu s dobrými mravy. Nutným předpokladem mandátní smlouvy byl souhlas obou stran. Mandát neměl účinky na třetí osoby. Byl zásadně bezplatný, honorování poradce bylo dobrovolné. Je známo více typů mandátů, např. mandát vztahující se na půjčky (*mandatum pecuniae credendae* nebo *mandatum qualificatum*).

⁶⁷ Stvrzenka byla v římském právu považována za písemný doklad cizinců, ale neplatila za právoplatný dokument, jen případně za důkazní prostředek. Latinské subst. *chirographum* je přepisem řec. složeniny ze subst. *χείρ* (*cheir*), „ruka“, a slovesa *γράφειν* (*grafein*), „psát“. Kauce byla peněžítá záruka. Isidor si načrtl oba výrazy, ale k jejich vysvětlení se zřejmě opomněl vrátit.

(18) Smlouva (*pactum*) je písemný akt, kterým se stvrzuje taková dohoda mezi stranami, která je v souladu se zákony a zvyklostmi. A říká se jí tak proto, že jakoby povstává ze shody (*pax*); od toho slova je odvozeno i sloveso *pacare* a perfektní *pepigi*.⁶⁵ (19) Podobně slovo výrok (*placitum*) je vyvozeno z toho, že něco stanoví (*placere*). Jiní jsou toho názoru, že smlouva je to, na co každý přistupuje dobrovolně; avšak na výrok se může přistoupit také z donucení, jako když někdo stane před soudem, aby se zodpovídal. A to jen stěžuje někomu může prohlásit za dohodu; je to rozhodnutí.

(20) Výraz *mandatum*, „pověření“, má svůj původ v dávném zvyku stvrdit svěřený úkol vzájemným podáním ruky (*manum dare*).⁶⁶

(21) Slovo právoplatné (*ratum*) je chápáno ve smyslu „rozumné“ a „správné“, a proto ten, který činí slib, říká: „Prohlašuji za právoplatné,“ to jest, za potvrzené a trvalé. (22) Řádně (*rite*) ale nemá význam „správné“ (*recte*), nýbrž „v souladu se zvyklostmi“.

Stvrzenka (*chirographum*)...

Kauce (*cautio*)...⁶⁷

(23) Kupní smlouva (*emptio et venditio*) je výměna věcí a smlouva na základě vzájemného souhlasu.⁶⁸ (24) Koupě (*emptio*) se tak nazývá, protože se něco převádí „ode mne k tobě“ (*a me tibi*);⁶⁹ slovo prodej (*venditio*) připomíná slovo odprodej (*venundatio*), odvozené od slova *nundinae*, „trh“.⁷⁰

⁶⁸ *Emptio venditio* byla jednou ze základních forem smluvního práva. Musela obsahovat vymezení předmětu, tedy zboží (*merx*) či jakékoli jiné věci, která byla předmětem směny (*res in commercio*). Pojem předmětu byl široký a zahrnoval hmotnou i nehmotnou věc, pohledávky, věcné právo, dědictví i cizí věc nebo věc budoucí, která teprve vznikne (*emptio rei speratae*), nebo dokonce bez výminky, že skutečně vznikne (*emptio spei*). Dále musela obsahovat cenu (*pretium*) – předem určenou, stanovenou podle míry (*emptio ad mensuram*) nebo stanovenou třetí osobou; cena ale nemusela nutně odpovídat hodnotě věci. A konečně v ní musela být obsažena dohoda stran (*conventio*) o směně věci za určitou částku peněz.

⁶⁹ Isidor odvozoval slovo *emptio* (správný tvar zní: *emptio*, srv. předch. pozn.) ze spojení *a me tibi*; ve skutečnosti je slovo odvozeno ze supinového tvaru slovesa *emere*, „kupovat“.

⁷⁰ Slovo *nundinae* (tj. *feriae*), „trh“, „trhové dny“, vzniklo ze staršího **novendinae*, kompozita obsahujícího číslovku *novem*, „devět“, a subst. *dies*, „den“. Tímto termínem se původně označoval trh připadající na devátý

(25) *Donatio est cuiuslibet rei transactio. Dictam autem dicunt donationem quasi doni actionem, et dotem quasi do item. Praecedente enim in nuptiis donatione dos sequitur.* (26) *Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quo se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in iure. Inde est, quod praecedente donatione viri sequitur dos uxoris.* (27) *Donatio usufructuaria ideo dicitur, quod donator ex ea usum fructum adhuc retinet, servato cui donatum est iure.* (28) *Donatio directa ideo nuncupatur, quia et iure et usu statim transit in alterum, nec ultra aliquid inde ad ius donatoris retorquetur.*

(29) *Condiciones proprie testium sunt, et dictae condiciones a condicendo, quasi condiciones, quia non ibi testis unus iurat, sed duo vel plures. Non enim in unius ore, sed in duorum aut trium testium stat omne verbum. Item condiciones, quod inter se conveniat sermo testium, quasi conditiones.*

(30) *Stipulatio est promissio vel sponsio; unde et promissores stipulatores vocantur. Dicta autem stipulatio ab stipula. Veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsiones suas agnoscebant [sive quod stipulum iuxta Paulum iuridicum firmum appellaverunt].*

(31) *Sacramentum est pignus sponsionis; vocatum autem sacramentum, quia violare, quod quisque promittit, perfidiae est.*

tý (v našem počítání osmý) den, později jakýkoli trh či obchod. Srv. Ernout-Meillet, s. v. *novem*.

⁷¹ Římské právo zná zasnubní dar (*donatio ante nuptias*), a dále darování mezi manželi (*donatio inter virum et uxorem*), které ale postihoval Cinciiův zákon z roku 204 př. Kr. *Donatio propter nuptias*, které má v tomto konkrétním případě Isidor na mysli, je pozdějšího data. Je to obdarování nevěsty, které fakticky rozmnožuje její osobní majetek (věno), vtělené do svatební smlouvy. Tento zvyk se v západní Evropě udržel až do renesance. Tato pasáž je jedním z příkladů toho, jak Isidor zabudovával nové prvky do staré osnovy, aniž by ovšem přesně vymezil, co ještě patří do výchozího korpusu a co už je přidáno nového. Nejedná se tu ani tak o nedbalost, jako spíše o autorův předpoklad, že současník tyto vrstvy rozliší. Srv. *Inst.* II,7,3 (*CIC I,15*).

⁷² Toto místo je nejasné, protože *ususfructus* v římském právu označuje vztah mezi držitelem a majitelem jinak: držitel si přisvojuje právo užívat (*ius utendi*) cizí nespotebitelnou věc při zachování její podstaty (*salva re-*

(25) Darování je převedení libovolné věci. Darování (*donatio*) prý pochází ze spojení *doni actio* (akt obdarování). A slovo věno (*dos*) ze spojení *do item* (rovněž dávám). Neboť ve svatebních smlouvách obdarování předchází věno.⁷¹ (26) Za dávných časů totiž panoval zvyk, že se muž a žena navzájem kupovali, aby manželka nebyla považována za otrokyni, jak stanoví naše právo. Proto věno následuje až poté, co manžel obdaruje manželku. (27) Darování do užívání (*donatio usufructuaria*) se tak nazývá proto, že si dárce podrží plody z darované věci, přičemž zachová užívací právo obdarovaného.⁷² (28) Jako přímé darování (*donatio directa*) se označuje takový případ, kdy se věc právně i z hlediska užívání ihned převádí na druhou osobu, aniž by v budoucnu mohl dárce na cokoli uplatňovat své právo.

(29) Výpovědi spadají do působnosti svědků a říká se jim *condiciones* podle slovesa *condicere* (společně vypovídat); výraz *condiciones* tedy označuje shodné výpovědi, protože přísahu neskládá jeden svědek, nýbrž dva nebo více.⁷³ Výrok soudu se totiž neopírá o prohlášení jednoho, ale dvou nebo více svědků. Proto se jim říká *condiciones*, protože se výpovědi svědků shodují, jakoby místo *condiciones* (shodné výpovědi).

(30) Ústní závazek (*stipulatio*) je dávání nebo přijímání slibu; proto se účastníci tohoto aktu nazývají slibující (*promissores*) či ručitelé (*stipulatores*). Výraz *stipulatio* je totiž odvozen od výrazu pro stéblo (*stipula*). Neboť když si předkové navzájem něco slibovali, stvrzovali úmluvu přelomením stébla, které drželi v ruce; opětovným spojením stébla si připomínali sliby, kterými se zavázali, [anebo protože, podle právníka Paula, míval výraz *stipulus* význam „pevný“].

(31) Přísaha (*sacramentum*) je záruka slibu; říká se jí tak, protože nedostát učiněnému slibu je věroloinnost.⁷⁴

rum substantia) a přisvojovat si z ní hospodářské výtěžky (*ius fruendi*). Vlastník měl zaručeno právo na podstatu věci (*nuda proprietas*); směl s věcí libovolně nakládat a měl právo na veškeré výtěžky mimo *fructus*.

⁷³ Srv. *Dt* 19,15.

⁷⁴ Slovo *sacramentum*, „peněžitá záruka“, „přísaha“, v pozdní (křesťanské) latině „náboženské tajemství“, „svátost“, je odvozeno od slovesa *sacrare*, „zasvětit, věnovat (božstvu)“. Jak správně podotýká Arevalus, pozn. *ad loc.* (*PL* 82,886A), *sacramentum* byla dříve peněžitá záruka, kte-

25. DE REBUS

(1) *Hereditas est res, quae morte alicuius ad quempiam pervenit, vel legata testamento, vel possessione retenta. Dicta autem hereditas a rebus aditis, sive ab aere, quia qui possidet agrum, et censum solvit; †inde et res.†*

(2) *Res sunt, quae in nostro iure consistunt. Iura autem sunt, quae a nobis iuste possidentur nec aliena sunt.* (3) *Dicta autem res a recte habendo, ius a iuste possidendo. Hoc enim iure possidetur, quod iuste, hoc iuste, quod bene. Quod autem male possidetur, alienum est. Male autem possidet, qui vel sua male utitur vel aliena praesumit. Possidet autem iuste, qui non inretitur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur, possessus est, non possessor.*

(4) *Bona sunt honestorum seu nobilium, quae proinde bona dicuntur, ut non habeant turpem usum, sed ea homines ad res bonas*

rou skládaly obě strany civilní pře u pontifika; tato záruka se ukládala na posvátném místě. Toto užití potvrzuje Varro, *De lingua Lat.* V,180. Isidor užívá termínu v posunutém významu slavnostní slibu, a ještě úže ve smyslu vojenské přísahy, srv. *Etymol.* IX,3,52.

⁷⁵ Tato formulace se zdá být převzata téměř doslovně z Cicerona, *Top.* 29: *Hereditas est pecunia, quae morte alicuius ad quempiam pervenit iure, nec ea aut legata testamento aut possessione retenta.* („Dědictví je majetek, kterého se někomu podle práva dostává smrtí někoho, pokud není tento majetek předmětem závěti nebo nezůstává v původním vlastnictví.“) Isidor však přejal tuto definici chybně (vynechal zápornku *nec*), a změnil tak zásadně její smysl; upravuji proto překlad podle znění Ciceronova. Dědictví a odkaz (*legatum*) je pro něj totéž, v římském právu tomu tak ovšem nebylo. Etymologii slova *hereditas*, „dědictví“, odvozuje Isidor nesprávně z lat. subst. *aes*, „peníze“, také na jiném místě *Etymologií* (IX,5,1). Ernout-Meillet, s. v. *heres*, uvádějí možnou příbuznost s řec. χήρος (*chéros*), „osiřelý“, případně χηρωστής (*chéróstés*), „jediný dědic ze vzdáleného příbuzenstva“ (protože bližší dědicové nejsou). Srv. I. Zachová – H. Šedinová, pozn. 122, in: Isidor ze Sevilly, *Etymologiae IX – Etymologie IX*, Praha 1998, str. 74–75.

⁷⁶ *Census* bylo sčítání lidu ve starém Římě. Prováděli ho censoři každý pátý rok na Martově poli. Každý římský občan měl povinnost dostavit se a pod přísahou poskytnout censorovi údaje o své osobě, počtu členů do-

25. VĚCI

(1) Dědictví (*hereditas*) je věc, která v důsledku něčí smrti někomu připadne, pokud není předmětem závěti nebo nezůstává v původním vlastnictví.⁷⁵ Výraz je odvozen od získaných věcí (*res aditae*) nebo snad od výrazu pro peníze (*aes*), protože ten, kdo vlastní polnost, platí daně.⁷⁶ (I slovo majetek, *res*, je odvozeno od výrazu pro peníze, *aes*.)

(2) Majetek je to, co podléhá našemu právu. Jako oprávněné vlastnictví (*iura*) označujeme to, co náleží výlučně nám a nikomu jinému. (3) Výraz pro věc (*res*) je odvozen od náležitosti (*recte*) držení, výraz pro právo (*ius*) od řádnosti (*iuste*) vlastnictví.⁷⁷ Podle práva je drženo to, co je vlastněno řádně, a řádně se vlastní, jestliže se majetek náležitě spravuje. Kdežto špatně se vlastní, jestliže se drží cizí majetek. Špatně vlastní i ten, kdo nehospodárně zachází se svým majetkem nebo se sápe po cizím. Ten, kdo se nezaplétá do sítě chamtivosti, však vlastní řádně. Kdo se ocitl ve vleku hrabivosti, nevládní, nýbrž je vlastněn.⁷⁸

(4) Majetek (*bona*) patří čestným a urozeným a říká se mu tak proto, aby ho lidé hanebně nezneužívali, ale používali na dobré (*bo-*

mácnosti, resp. rodiny a přiznat výši majetku. Podle toho mu byla vyměřena válečná daň a udělena politická práva. Tato povinnost byla zavedena roku 443 př. Kr.

⁷⁷ Isidor podle Gaiova vzoru (*Inst.* II,2,2) odvozuje slovo *res*, „věc“, od spojení *recte possidere*, „správně vlastnit“, a slovo *ius*, „právo“, od spojení *iuste possidere*, „vlastnit po právu“. Etymologie nejsou správné: adj. *ius-tus*, „řádný“ (vlastně adv. *iuste*, „řádně“) samozřejmě vychází ze subst. *ius*, „právo“, a nikoli naopak. Slova *res*, „věc“, a *rectus*, „správný“, „přímý“ (vlastně verbální adj. ke slovesu *regere*, „řídít“) spolu etymologicky nesouvisejí. Srv. Ernout-Meillet, s. v. *res*.

⁷⁸ Zajímavý příklad starého pojetí správného vlastnění: za přestupek proti pravidlům práva se považovalo nejen uchvácení cizího majetku, ale také plýtvání vlastním jměním nebo jeho promrhání. Marnotratník spadal v římském chápání do skupiny duševně nemocných a podléhal právu pretora uvalit na něho poručnictví (*curator prodigi*), dokud se nepolepší. Srv. *Inst.* I,3,3 (*CIC* I,2); Festus, *De verb. signif.* 370,14.

utantur. (5) *Peculium proprie minorum est personarum sive servorum. Nam peculium est, quod pater vel dominus filium suum vel servum pro suo tractare patitur. Peculium autem a pecudibus dictum, in quibus veterum constabat universa substantia.* (6) *Bonorum possessio est ius possessionis certo ordine certoque titulo adquisita.*

(7) *Intestata hereditas est, quae testamento scripta non est, aut, si scripta sit, iure tamen nequaquam est adita.* (8) *Caduca inde dicitur, quia eius heredes ceciderunt.* (9) *Familia herciscunda est divisio hereditatis inter heredes. Herciscunda enim apud veteres divisio nuncupabatur.* (10) *Communi dividendo est inter eos, quibus communis res est; quae actio iubet postulantibus his arbitrum dari, cuius arbitratu res dividatur.*

(11) *Finium regundorum actio dicta, eo quod per eam regantur fines utriusque, ne dissipentur, dummodo non angustiore quinque pedum loco ea controversia sit.* (12) *Locatio est res ad usum data cum definitione mercedis.* (13) *Conductio est res in usum accepta cum constituta mercede.*

(14) *Res credita est, quae in obligationem ita deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam deberi.* (15) *Usura est incrementum fenoris, ab usu aeris crediti nuncupata.* (16) *Commodum est id, quod nostri iuris est et ad alterum temporaliter*

⁷⁹ Isidor etymologizuje správně. Výraz vznikl v dobách, kdy ještě neexistovalo oběživo a hodnota věcí se vyjadřovala v kusech dobytka. Proto také z výrazu pro dobytek, *pecus*, vzniklo slovo *pecunia*, „peníze“, které se, jak Isidor uvádí na jiném místě *Etymologií* (XVI,18,3–4), původně vyžezávaly z dobytčích kůží. Termínem *peculium* se původně označoval majetek, který si se souhlasem pána nastřádal otrok, aby si jím vykoupil svobodu. Později se výraz mohl vztahovat na majetek nejen nesvobodných, ale i svobodných (kolónů apod.).

⁸⁰ Lat. adj. *intestatus* je složeno z privativa *in-* a slovesného adj. *testatus*, „dosvědčený“, od slovesa *testari*, „svědčit“; srv. výše pozn. 46. Doslova tedy znamená „nedosvědčený“. Závěti, a tedy i dědictví, u jehož odkázání nebyli přítomni svědci, byly neplatné. O právoplatnosti nároku rozhodoval soud.

⁸¹ Lat. adj. *caducus* pochází ze slovesa *cadere*, „padat“, „klesat“. Jestliže právoplatní dědicové zemřeli, tj. majitel zemřel bez dědiců, majetek připadl státu.

nus) věci. (5) *Peculium* je majetek osob nezletilých nebo otroků. Je to totiž část majetku, kterou otec přenechá synovi nebo pán otroku k užívání. *Peculium* odvozuje svůj název od dobytka (*pecus*), protože dobytek byl za starých časů měřítkem majetku.⁷⁹ (6) Vlastnictví majetku (*bonorum possessio*) je právo na majetek vzniklé ve stanovené posloupnosti a znějící na určité jméno.

(7) Intestátní dědictví (*intestata hereditas*) je takové, které není zaneseno do závěti, anebo je-li v ní uvedeno, přesto na ně nevznikl plný právní nárok.⁸⁰ (8) Odúmrť (*hereditas caduca*) se tak nazývá proto, že dědicové zemřeli (*cadere*).⁸¹ (9) Rozdělení dědictví (*familia herciscunda*) je dělení pozůstalosti mezi dědici. Naši předkové užívali výrazu *herciscunda* pro dělení.⁸² (10) Hromadné dělení nastává mezi těmi, kdo vlastní nějakou věc společně; tento úkon vyžaduje, aby byl žadatelům určen rozhodčí, podle jehož posouzení se věc rozdělí.

(11) Řízení o vytyčení mezí (*finium regundorum actio*) se tak nazývá, protože jeho pomocí se vymezí hranice (*fines regere*) mezi pozemky, aby se nestíraly, přičemž předmětem řízení může být pouze pozemek ne užší než pět stop.⁸³ (12) O pronájmu (*locatio*) mluvíme, jestliže je věc daná do užívání za vymezenou náhradu. (13) O nájem (*conductio*) se jedná, jestliže je věc přijata do užívání za stanovenou odměnu.

(14) Půjčka (*res credita*) na sebe bere podobu závazku tak, aby od okamžiku jejího uzavření bylo nepopíratelné, že se jedná o dlužnou věc.⁸⁴ (15) Úrok (*usura*) je přírůstek k půjčené sumě, nazývaný tak podle užívání půjčených peněz (*usus aeris*).⁸⁵ (16) Bezplatná

⁸² Jak uvádějí Ernout–Meillet, s. v. *herciscundus*, význam tohoto slova, používaného v právních spojeních, byl už v klasické době nezřetelný. Srv. *Dig.* 10,1 (*CIC* I,168–169), Servius, *In Verg. Aen.* VIII,642, Gellius, *Noc. Att.* I,9,12.

⁸³ Srv. *Dig.* 10,2,1 (*CIC* I,169–175).

⁸⁴ Slovo *creditum*, „půjčka“, „dluh“, je odvozeno od supinového kmene slovesa *credere*, „svědčit“. Srv. Gaius, *Inst.* III,124.

⁸⁵ Lat. subst. *usura* je odvozeno od slovesa *uti*, „užívat“, „požívat“. S etickými stránkami úroku se potýkala křesťanská církev od samého počátku. Judaismus odsuzoval lichvu, ačkoli ji připouštěl vůči cizinci (srv. *Dt*

translatum est cum modo temporis, quamdiu apud eum sit; unde et commodat^{at}um dictum est. (17) Precarium est, dum prece creditor rogatus permittit debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari et ex eo fructus capere. Et dictum precarium, quia prece aditur, quasi precadium, R pro D littera commutata. (18) Mutuum appellatum est, quia id, quod a me tibi datur, ex meo tuum fit.

(19) Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum. Deponere autem quis videtur, cum aliquid metu furti, incendii, naufragii apud alium custodiae causa deponit. (20) Interest autem in loquendi usu inter pignus et arram. Nam pignus est, quod datur propter rem creditam, quae dum redditur, statim pignus auferitur. Arra vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta, ex parte datur, et postea completur. (21) Est enim arra complenda, non auferenda; unde qui habet arram, non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem; et dicta arra a re, pro qua traditur.

23,19–20). Církev odmítala praxi úroků a přivolila k ospravedlnění jejich existence až ve vrcholném středověku. Tehdy stanovila jako mezní úrokovou sazbu dvacet procent.

⁸⁶ *Commodatum* je složenina z předpony *com-*, „s“, a subst. *modus*, „míra“, a vznikla jako kalk z řeckého *σύμμετρος* (*symmetros*), jež tvoří předpona *συν-* (*syn-*), „s“, a subst. *μέτρος* (*metros*), „míra“. Isidor se o tomto typu půjčky zmiňuje též v *Diff.* I,363 a I,101 (*PL* 83,21C a 47B). Předmětem půjčky mohla být i nemovitost. Komodatář ručil za opatrování a dodržování podmínek věřitele, stejně jako za to, aby byla vrácena v původním stavu.

⁸⁷ Isidorova etymologie je převzata od Gaia, *Inst.* III,90; srv. též *Dig.* 43,26 (*CIC* I,750–751), *Cod.* 8,9,2 (*CIC* II,333) aj. Výpros(a) byl též druh půjčky, praktikovaný dříve, než byl vytlačen institucí půjčky v té podobě, o níž mluví Isidor výše (*Etymol.* V,25,16).

⁸⁸ Spíše než o skutečnou etymologii jde pouze o mnemotechnickou hříčku; ve skutečnosti je adj. *mutuus*, „vzájemný“, jehož zpodstatněním vzniklo subst. *mutuum*, příbuzné se slovesem *mutare*, „měnit“. Srv. Ernout-Meillet, *s. v. muto*. Latinský termín pro zápůjčku, *mutuum*, se vztahoval zejména na peníze, ale také na ostatní tzv. zastupitelné, to jest, měrnými jednotkami měřitelné věci. Tato úvěrová transakce byla bezplatná a bezúročná a skládala se ze dvou částí: předání věci (*datio*, *traditio rei*) a dohody stran o závazku navrácení (*conventio*).

půjčka (*commodatum*) je to, co podléhá našemu právu a dočasně je převedeno na jinou osobu s určením lhůty (*cum modo temporis*), dokdy bude v jejím užívání; proto se jí říká *commodatum*.⁸⁶ (17) Výprosa (*precarium*) je takový vztah mezi věřitelem a dlužníkem, kdy věřitel vyslyší prosbu (*prex*) dlužníka a dovolí mu setrvat na jemu zastaveném a propadlém pozemku a užívat jeho plodů. *Precarium* se mu říká, protože se ho dosahuje prosbou (*prece adiri*), jako by se řeklo *precadium* a zaměnila se hláska *r* za *d*.⁸⁷ (18) Zá-půjčce se říká *mutuum*, protože věc přechází „ze mne na tebe“, stává se „z mojí tvojí“ (*ex meo tuum*).⁸⁸

(19) Slovo úschova (*depositum*) znamená dočasně svěřenou zástavu, jako by se řeklo *diu positum* (uložené na delší čas). Do úschovy dává ten, kdo svěřuje někomu něco k opatrování ze strachu z krádeže, požáru či ztroskotání.⁸⁹ (20) V řeči je důležité rozlišovat mezi zárukou (*pignus*) a závdavkem (*arra*). Záruka je totiž to, co je dáno výměnou za půjčku a vrací se, jakmile je dluh umořen.⁹⁰ Ale závdavek se dává po uzavření řádné kupní smlouvy jako první část úhrady s tím, že zbývající díl bude dodán později. (21) Závdavek je totiž nutno doplnit, nelze si ho vzít zpět; proto závdavek ten, kdo jej obdržel, nevrací, jako je tomu v případě záruky, ale vyžaduje jeho doplnění do plné ceny; výraz *arra* pochází ze slova *res*, „věc“, místo které je dáván.⁹¹

⁸⁹ Isidor etymologizuje nesprávně. Subst. *depositum* není kompozitum ze slov *diu*, „dlouho“, a *positum*, „uloženo“, nýbrž vzniklo ze supinového kmene slovesa *deponere*, „uložit“. V depozitární smlouvě nebyla délka úschovy podstatná a závisela na aktuálních okolnostech a možnostech smluvních stran. Předmětem depozita byly movité věci, později též peníze (*depositum irregulare*).

⁹⁰ Subst. *pignus* je překládáno rovněž jako „ruční zástava“. Srv. též Augustin, *Serm. Script.* 23,8–9 a 156,16 (*PL* 38,158–159 a 858).

⁹¹ Ke slovu *arra*, „závdavek“, poznamenává Arevalus, pozn. *ad loc.* (*PL* 82,886D), že se jedná o výraz hebrejského původu. Isidor sám (*Etymol.* IX,7,5) v pasáži o manželství uvádí, že slovo je odvozeno od výrazu pro věc (*res*), která se daruje jako závdavek nevěstě. Zásnubní dar se totiž označoval stejně: *arra sponsalicia*. Srv. též Augustin, *Serm. Script.* 23,8–9 a 156,16 (*PL* 38,158–159 a 858).

Item inter pignus, fiduciam et hypothecam hoc interest. (22) Pignus enim est, quod propter rem creditam obligatur, cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor. Ceterum dominium penes debitorem est. (23) Fiducia est, cum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure ceditur. (24) Hypotheca est, cum res commodatur sine depositione pignoris, pacto vel cautione sola interveniente.

(25) Momentum dictum a temporis brevitate, ut [quam cito] quam statim salvo negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat, quod repetitur; sicut nec ullum spatium est momenti, cuius tam brevis est temporis punctus, ut in aliquam moram nullo modo producat.

(26) Instrumentum est, unde aliquid construimus, ut cultrus, calamus, ascia. (27) Instructum, quod per instrumentum efficitur, ut baculus, codex, tabula.

(28) Usus, quem in re instructa utimur, ut in baculo innitere, in codice legere, in tabula ludere; sed et ipse fructus agrorum, quia eo utimur, usus vocatur. Haec sunt illa tria. (29) Ususfructus autem vocatus, quia solo usu habetur eius fructus, manente apud alium iure. (30) Usucapio est adeptio dominii per continuationem iustae possessionis, vel biennii aut alicuius temporis. (31) Mancipatio dicta

⁹² Lat. slovem *fiducia*, „víra“, „důvěra“, se označoval převod vlastnictví římského občana na důvěrníka smluvních stran, který se zavazoval ke zpětnému převodu na původního majitele po splnění podmínek smlouvy. Pro svou těžkopádnost a slavnostní ráz byla později nahrazována smlouvou o ruční zástavě (*pignus*).

⁹³ Lat. subst. *hypotheca* je přejímka z řeckého ὑποθήκη (*hypothéké*), odvozeného od slovesa ὑποτιθέναι (*hypotithenai*), „podložit“. Jednalo se o typ zástavy, která zůstávala ve vlastníkově držení, pokud dlužník nesplnil dohodu.

⁹⁴ Subst. *momentum* je skutečně odvozeno od slovesa *movere*, „hýbat se“, „měnit“. V římském právu je známa např. *possessio momentaria*, „přechodná držba“.

⁹⁵ Subst. *instrumentum*, „nástroj“, je odvozenina od slovesa *instruere*, „vystavět“, „zařídít“. V římském právu slovo označovalo šfeji „příslušenství“.

Mezi zárukou, dočasným převodem a zástavou je následující rozdíl. (22) Záruka (*pignus*) je to, co se zatěžuje záměnou za půjčenou věc a na co věřitel získává právo dočasného držení. Právoplatným vlastníkem ale zůstává dlužník. (23) Dočasný převod (*fiducia*) je vztah, při kterém se nějaká věc odevzdá anebo se postoupí práva na ni za účelem získání půjčky.⁹² (24) Smlouva o zástavě (*hypotheca*) znamená, že se věc propůjčí bez složení záruky na základě prosté dohody nebo úpisu.⁹³

(25) Okamžité dohodě se říká *momentum* pro prchavost času, protože se provádí obratem, aby nebyl poškozen obchod a aby se splnění záměru nijak neprotahovalo. Časový úsek okamžiku (*momentum*) je totiž tak krátký, že v žádném případě nemůže trvat delší dobu.⁹⁴

(26) Nástroj (*instrumentum*) je prostředek, s jehož pomocí se něco tvoří (*construere*): nůž, pero, sekyra.⁹⁵ (27) Výrobek (*instructum*) vznikl působením nástroje, např. hůl, kniha, deska.

(28) Užívání (*usus*) je způsob, jakým využíváme zhotovené věci: o hůl se opíráme, v knize čteme, na desce hrajeme stolní hry; ale stejný výraz se užívá také pro užitek z polností, protože i je užíváme (*uti*). Známe tři druhy užívání. (29) Poživací právo (*ususfructus*) je tak nazváno proto, že se požívá jen plodů (*fructus*), ale vlastnické právo nadále patří druhé osobě.⁹⁶ (30) Vydržení (*usucapio*) je nabytí vlastnického práva díky prodloužení řádné držby v trvání dvou nebo více let.⁹⁷ (31) Vzetí v držení (*mancipatio*) se tak nazývá pro-

⁹⁶ Isidor, snad v souladu s dobovým pojetím, které zjednodušovalo propracovanou římskou právní vědu, nerozlišoval přesně mezi termíny *usus* a *ususfructus*, které měly odlišný obsah. Oba se vztahují k držbě, ale držební nárok zvaný *ususfructus* předpokládal právo všestranného užívání nemovitosti, přisvojování si výtěžků a požívání plodů, zatímco *usus* pouze užívání bez požívacího práva, jen pro okamžitou osobní potřebu; srv. *Cod.* 3,33 (*CIC* II,139–141), *Dig.* 7,1 (*CIC* I,127–134). *Usucapio* nespadá v římském právu do kategorie úzu, ačkoli s ním má společný rys držby; srv. *Dig.* 41,3,4 (*CIC* I,703), *Cod.* 2,3,20 (*CIC* II,94).

⁹⁷ Isidor formuluje význam věty dvojsmyslně, takže by mohl vzniknout dojem, že *usucapio* měla po nabytí omezenou dobu trvání. I když se jednalo o přerušitelný vztah, fakticky *usucapio* trvala jen potud, pokud trvala držba. Srv. *Dig.* 41,3,3 (*CIC* I,703).

est, quia manu res capitur. Unde oportet eum, qui mancipio accipit, comprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur. (32) Cessio est propriae rei concessio, sicut est illud: „Cedo iure propinquitatis.“ Cedere enim dicimus quasi concedere, id est, quae propria sunt; nam aliena restituimus, non cedimus. Nam cedere proprie dicitur, qui contra veritatem alteri consentit, ut Cicero: „Cessit,“ inquit, „amplissimi viri auctoritati, vel potius paruit.“ (33) Interdictum est, quod a iudice non in perpetuum, sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis eius.

(34) Pretium vocatum, eo quod prius eum damus, ut pro eius vice rem, quam adpetimus, possidere debeamus.

(35) Commercium dictum a mercibus, quo nomine res venales appellamus. Unde mercatus dicitur coetus multorum hominum, qui res vendere vel emere solent.

(36) Integri restitutio est causae vel rei reparatio. (37) Causa redintegratur, quae vi potestatis expleta non est. Res redintegratur, quae vi potestatis ablata atque extorta est.

⁹⁸ Srv. Gaius, *Inst.* I,121. Isidorova etymologie je správná, subst. *mancipium* skutečně tvoří dva slovní základy: *manus*, „ruka“, a *capere*, „brát“; srv. Ernout–Meillet, *s. v. manceps, manus*.

⁹⁹ Srv. Cicero, *Pro Lig.* 7,22.

¹⁰⁰ Římská právní nauka rozlišovala tři skupiny interdiktů: *interdicta prohibitoria* (zakazující), *interdicta restitutoria* (ukládající vydat věc nebo znovuobnovit původní stav) a *interdicta exhibitoria* (požadující předložení věci nebo svědectví soudu). Jejich předlohy byly obsaženy v prétorských ediktech. Srv. Cicero, *De orat.* I,41, *app.*; týž, *Pro Caec.* 8,23, tamt. 14,41. Subst. *interdictum* je odvozeno od slovesa *interdicere*, které v právnickém

to, že se věc přebírá do vlastních rukou (*manu capere*).⁹⁸ Proto se sluší, aby se ten, na koho zní převod, ujal toho, co je mu svěřováno do držení. (32) Postoupení (*cessio*) je přenechání (*concessio*) vlastní věci, jako například ve formulí: „Postupuji právem příbuzenství.“ Říkáme totiž postoupit (*cedere*) ve smyslu přenechat (*concedere*), ale jen u toho, co je naším vlastnictvím, neboť cizí majetek vracíme, nikoli přenecháváme. Sloveso *cedere*, „ustoupit“, pak ve vlastním smyslu označuje situaci, kdy někdo souhlasí s druhou osobou, ačkoli je to v rozporu s pravdou, jak říká Cicero: „Ustoupil autoritě velkého muže, nebo ho spíše uposlechl.“⁹⁹ (33) Soudní příkaz (*interdictum*) je opatření, které vyhlásí soudce nikoli jako trvale platné, nýbrž dočasně (*interim*), aby se docílilo znovuobnovení předešlého stavu, ale zachoval se záměr obžaloby.¹⁰⁰

(34) Cena (*pretium*) se tak nazývá podle toho, že ji nejprve (*prius*) uhradíme, abychom pro sebe na oplátku získali věc, o kterou usilujeme.¹⁰¹

(35) Výraz obchod (*commercium*) pochází od slova zboží (*merces*), kterým označujeme věci na prodej.¹⁰² A proto také trhem (*mercatus*) nazýváme početné shromáždění lidí, kteří se zabývají prodejem či koupí věcí.

(36) Navrácením v předešlý stav (*integri restitutio*)¹⁰³ se rozumí obnovení pře nebo uvedení věci do původního stavu. (37) Pře se obnovuje, jestliže úřady nepřikročily k jejímu řešení. Věc se vrací, jestliže byla odňata nebo vynucena násilím.

jazyce znamená „pronášet formulí, která učiní konec sporu mezi (inter) osobami“, tj. „vynést zákaz“; srv. Ernout–Meillet, *s. v. interdico*.

¹⁰¹ Isidor odvozuje výraz *pretium*, „cena“, od příslovce *prius*, „dříve“. Tato etymologie je jistě nesprávná; skutečná etymologie slova je však sporná, srv. Ernout–Meillet, *s. v. pretium*.

¹⁰² Lat. *commercium* je skutečně složeno z předpony *com-*, „s“, a subst. *merx*, gen. *mercis*, „zboží“.

¹⁰³ Latinský právnícký termín zní spíše *restitutio in integrum*.

26. DE CRIMINIBUS IN LEGE
CONSCRIPTIS

(1) Crimen a carendo nomen: ut furtum, falsitas et cetera, quae non occidunt, sed infamant.

(2) Facinus dictum a faciendo malum, quod noceat alteri. (3) Flagitium a flagitando corruptelam libidinis, qua noceat sibi. Haec sunt duo genera omnium peccatorum.

(4) Vis est virtus potestatis, per quam causa sive res vel aufertur vel extorquetur. (5) Vis privata est, si quisque ante iudicium armatis hominibus quemquam a suo deiecerit vel expugnaverit. (6) Vis publica est, si quis civem ante populum vel iudicem vel regem appellan-tem necaverit, aut torserit sive verberaverit vel vinxerit.

(7) Dolus est mentis calliditas, ab eo, quod deludat. Aliud enim agit, et aliud simulat. Petronius aliter existimat dicens: „Quid est, iudices, dolus? Nimirum ubi aliquid factum est, quod legi dolet. Habetis dolum, accipite nunc malum.“ (8) Calumnia est iurgium alienae litis, a calvendo, id est decipiendo, dicta. (9) Falsitas appellata a fando aliud, quam verum est.

¹⁰⁴ Subst. *crimen* je však ve skutečnosti odvozeno od slovesa *cernere*, „rozlišovat“, „soudit“, a zcela koresponduje s řeckým výrazem κρῖμα (kríma), „rozsudek“, „soud“, odvozeného od slovesa κρῖνειν (krínein), „soudit“. Srv. Ernout–Meillet, s. v. *cerno*. *Crimen* jako zločin měl veřejnoprávní charakter; přečiny soukromoprávní povahy se označovaly jako *delicta*. Isidor tyto dvě kategorie směřuje.

¹⁰⁵ Podobná souvislost mezi *facinus*, „zločin“, a *facere malum*, „činit zlo“, se objevuje u Augustina, *De doctr. Christ.* III,10,16 (PL 34,72).

¹⁰⁶ V *Diff.* I,215 (PL 83,32B), Isidor s odvoláním na Augustina, *De doctr. Christ.* III,10,16 (PL 34,72), doplňuje příměr poukazem na okolnost, že *flagitium* je těžší provinění, protože poté, co oběť zkazilo, ji svádí na cestu zločinu (*facinus*).

¹⁰⁷ Není známo, kterého Petronia má Isidor na mysli. Slovo *dolus*, „lest“, je pravděpodobně přejímka z řec. δόλος (dolos) a nesouvisí ani se slovesem *deludere*, „klamat“, ani se slovesem *dolere*, „bolet“, jak se domnívá Isidor. Grial, pozn. c *ad loc.* (PL 82,210D), k výrazu poznamenává, že se rozlišovaly dva druhy lsti: *dolus malus* (zlý úmysl) a *dolus bonus* (úskok

26. V ZÁKONECH UVEDENÉ
ZLOČINY

(1) Výraz pro zločin (*crimen*) je odvozen od spojení „nemít jméno“ (*carere nomen*); spadají pod něj krádež, zpronevěra a další, které nezpůsobují smrt, ale poškozují dobrou pověst.¹⁰⁴

(2) Trestný čin (*facinus*) je odvozen od spojení „činit zlo“ (*facere malum*), protože poškozuje druhé.¹⁰⁵ (3) *Flagitium* (zločin z vilnosti) znamená domáhání se (*flagitare*) smilstva; poškozuje provinilce samotného.¹⁰⁶ To jsou dva základní druhy veškerých hříchů.

(4) Zvůle (*vis*) je uplatnění moci, jíž se pře nebo věc násilně odstraní anebo vynutí. (5) Zvůle jednotlivce (*vis privata*) se uplatňuje tehdy, jestliže někdo nevyčká rozhodnutí soudu a s pomocí ozbrojenců někoho zbaví vlastního majetku nebo ho z něj vypudí. (6) O veřejné zvůli (*vis publica*) hovoříme, když někdo usmrtí, umučí, zbičuje nebo spoutá občana, který se dovolává ochrany u lidu, soudce či krále.

(7) Podvod (*dolus*) je prohnálost mysli a toto slovo je odvozeno od slovesa „klamat“ (*deludere*). Vyjadřuje, že někdo něco dělá, ale něco jiného zamýšlí. Petronius je odlišného názoru, když říká: „Co je, soudcové, podvod? O ten se nesporně jedná tehdy, když trpí (*dolere*) zákon. Zde máte definici podvodu, a nyní přejděme ke zlu.“¹⁰⁷ (8) Žaloba pro nespravedlivé osočení (*calumnia*) je spor kvůli slovnímu napadení druhou osobou; tento výraz je odvozen od slovesa „klamat“ (*calvi*).¹⁰⁸ (9) Lež (*falsitas*) se tak nazývá podle toho, že se jí vyjadřuje opak (*fari aliud*) pravdy.¹⁰⁹

nebo vychytralé získání výhody, ovšem v mezích zákona). V právní teorii byl *dolus* totéž co zlý úmysl a vědomé spáchání zločinu, na rozdíl od spáchání neúmyslného (*casus*) či z nedbalosti (*culpa*). Srv. *Cod.* 2,20 (*CIC* II,109), *Dig.* 50,17,203 (*CIC* I,926), *Dig.* 6,1,4 (*CIC* I,120) aj.

¹⁰⁸ Etymologie lat. *calumnia*, „pomluva“, ze slovesa *calvi*, „pletichařit“, „klamat“, se vyskytuje u Prisciana, *Inst. gramm.* (GL II,506,14). Potvrzují ji i Ernout–Meillet, s. v. *calvor*.

¹⁰⁹ Subst. *falsitas* je ve skutečnosti odvozenina od supinového kmene *fals-* slovesa *fallere*, „klamat“.

(10) *Iniuria est iniustitia. Hinc est apud Comicos: „Iniuria’s“, qui audet aliquid contra ordinem iuris.*

(11) *Seditio dicitur dissensio civium, quod seorsum alii ad alios eunt. Nam hi maxime turbatione rerum et tumultu gaudent.*

(12) *Sacrilegium proprie est sacrarum rerum furtum. Postea et in idolorum cultu haesit hoc nomen.*

(13) *Adulterium est inlusio alieni coniugii, quod quia alterius torum commaculavit, adulterii nomen accepit. (14) Stuprum... Raptus proprie est illicitus coitus, a conrumpendo dictus; unde et, qui „rpto potitur“, stupro fruitur.*

(15) *Homicidii vocabulum compositum est ex homine et caede. Qui enim caedem in hominem fecisse conpertus erat, homicidam veteres appellabant. (16) Parricidii actio non solum in eum dabatur, qui parentem, id est vel patrem vel matrem interemisset, sed et in eum, qui fratrem occiderat; et dictum parricidium quasi parentis caedem. (17) Internecivum iudicium in eum dabatur, qui falsum tes-*

¹¹⁰ Slovo *comici* se překládá jako autoři komedií a je přejato z řeckého *κωμικός* (*kómikos*, „týkající se komedie“); srv. Quintilianus, *Inst. orat.* II,6,3.

¹¹¹ Slovo *iniuria* je složeno z privativa *in-* a subst. *ius*, gen. *iuris*, „právo“. Srv. Plautus, *Mil.* 436.

¹¹² Etymologie je převzata z Cicerona, *De rep.* VI,1,3, který ve slově *seditio* vidí spojení příslovce *seorsum*, „odděleně“, a slovesa *ire*, „jít“. Ve skutečnosti je však slovo tvořeno předponou *se(d)-* a jmennou částí **itio* (ke slovesu *ire*, „jít“), patrně podle vzoru subst. *se-cessio* (ke slovesu *cedere*, „kráčet“); srv. Ernout–Meillet, *s. v. seditio*. Srv. Isidor, *Etymol.* XVIII,1,6.

¹¹³ Lat. termín *sacrilegium*, „svatokrádež“, je složenina z adj. *sacer*, „posvátný“, „svatý“, „zasvěcený“, a slovesa *legere*, „sbírat“, „brát“.

¹¹⁴ Podobně vysvětloval význam tohoto slova také Augustin, *De coniug. adul.* II,10,10 a II,13,13 (*PL* 40,477 a 479), který ho spojoval s adj. *alter*. Sloveso *adulterare*, „cizoložit“, je skutečně odvozeno od slovesa *alterare*, „zkazit“ (k *alter*, „druhý“, „opačný“). Srv. Festus, *De verb. signif.* 20,34; Cicero, *Pro Mil.* 72; srv. Isidor, *Etymol.* X,10.

¹¹⁵ Isidor se pravděpodobně chtěl k vysvětlení pojmu vrátit později. Význam, ne však etymologii slova, vysvětluje v *Diff.* I,502 (*PL* 83,60B): *stuprum* je nedovolená soulož s pannou, *incestum* s příbuznou nebo vdovou (asi po příbuzném) a *adulterium* se vdanou ženou. V římském právu se

(10) *Bezpráví (iniuria) je příkoří. Proto autoři komedií¹¹⁰ říkají: „děje se křivda“, když se někdo opováží udělat něco v rozporu s právním řádem.¹¹¹*

(11) *Povstání (seditio) je rozkol mezi občany, protože každý jde svou cestou (seorsum ire).¹¹² Vzbouřenci totiž nacházejí největší potěšení v převrácení věcí naruby a ve vřavě.*

(12) *Slovo svatokrádež (sacrilegium) původně znamenalo zcizení posvátných předmětů. Později se však význam posunul i ve smyslu modloslužebnictví.¹¹³*

(13) *Cizoložství (adulterium) je výsměch cizímu manželství; toto označení vychází z toho, že bylo poskvrněno cizí lože (alterius torus).¹¹⁴ (14) Zprznění (stuprum)...¹¹⁵ Znásilnění (raptus) je v původním smyslu slova přinucení k souloži; slovo je odvozeno od slovesa „zkazit“ (conrumpere). Proto se ten, kdo se „zmocňuje násilím“,¹¹⁶ kochá ve smilstvu (stuprum).¹¹⁷*

(15) *Pojmenování pro vraždu (homicidium) je složeno ze slov člověk (homo) a zabití (caedes). Toho, kdo byl usvědčen ze zabití člověka, označovali naši předkové za vraha (homicida). (16) Obžaloba ze zavraždění příbuzného (parricidium) byla vznášena nejen proti tomu, kdo připravil o život svého rodiče, tedy otce nebo matku, ale také bratra; výraz parricidium vychází ze spojení parentis caedes.¹¹⁸ (17) Soud za zabití (internecivum iudicium) se vede proti*

však rozlišovalo jemněji – *adulterium* byl ženský přečin, *stuprum* mužský a *stuprum* byl také pohlavní styk muže s neprovdanou ženou z vyšší společenské třídy; srv. J. A. Brundage, *La ley, el sexo y la sociedad cristiana en la Europa medieval*, México 2000, str. 47–48. Cicero, *Pro Mil.* 72–73, označoval jako *stuprum* též krvesmilstvo: *cum sorore germana nefarium stuprum fecisse* („spáchal odporné krvesmilstvo s vlastní sestrou“).

¹¹⁶ Isidor používá obrat známý z Vergilia, *Aen.* IV,217.

¹¹⁷ Subst. *raptus* pochází ze slovesa *rapere*, „utrhnout“, „uloupit“, „ukoristit“, nikoli ze slovesa *conrumpere*, „zkazit“, jak se domníval Isidor. Příměr převzal Isidor ze Servia, *In Verg. Aen.* IV,217. Servius klade rovnítko mezi *raptus*, „únos“ (v Serviově pojetí spíše „zmocnění se“, „znásilnění“), a *stuprum*, „nedovolená soulož“.

¹¹⁸ Lat. subst. *par(r)icidium* je kompozitum, jehož prvním členem není, jak se domníval Isidor, subst. *parens*, „rodič“ (ze slovesa *parere*, „rodit“), nýbrž indoevr. **pasos* (srv. řecké *πῆσος* [*péos*]), „příbuzný“; základem dru-

tamentum fecerat et ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur. Internecivi autem significatio est, quasi quaedam hominis enectio. Nam praepositionem inter pro e ponebant. Naevius: „mare interbibere“, et Plautus: „interluere mare“, id est ebibere et eluere.

(18) Furtum est rei alienae clandestina contrectatio, a furvo, id est fusco, vocatum, quia in obscuro fit. Furtum autem capitale crimen apud maiores fuit ante poenam quadrupli. (19) Pervasio est rei alienae manifesta praesumptio. Furtum autem earum rerum fit, quae de loco in locum transferri possunt, pervasio autem et earum, quae transferuntur, et earum, quae immobilia sunt. (20) Infinitio est negatio debitae rei, cum a creditore deposcitur. Idem et abiuratio, id est rei creditae abnegatio.

(21) Ambitus iudicium in eum est, qui largitione honorem capit et ambit, amissurus dignitatem, quam munere invadit. (22) Peculatus iudicium in eos datur, qui fraudem aerario faciunt pecuniamque publicam intervertunt. Nam a pecunia peculatum esse dictum. Non

hého členu je sloveso *caedere*, „vraždit“, srv. Walde, s. v. *paricida*. Cicero u pojmu *parricidium* upřesňuje, o čí zabití se jednalo: např. *fraternum parricidium* byla „bratrovražda“. Srv. Cicero, *Pro Cluent.* 31; viz též Isidor, *Diff.* I,462 (PL 83,57B). Zákon Pompeiův z roku 55 př. Kr. vztáhl pojem na všechny blízké příbuzné. Podle Zákonů dvanácti desek patřilo *parricidium* k hlavním zločinům. Podle druhého výkladu (Festus, *De verb. signif.* 247, 19) byl za pachatele tohoto zločinu původně označován ten, kdo úkladně zavraždil svobodného římského občana. Srv. též Ernout–Meillet, s. v. *paricida*.

¹¹⁹ Srv. Naevius, *Trag.* 55.

¹²⁰ Srv. Plautus, *Aul.* 557. Isidorův údaj je správný, v latině se užívalo obou tvarů, tedy *ebibere* i *interbibere*, a proto lze předpokládat také paralelní užívání slov *enectio* i *internectio*. Slovo *enectio* je odvozeno od slovesa *enecare*, „usmrtit“.

¹²¹ Slova *furtum* a *furvus* však ve skutečnosti etymologicky nesouvisejí; subst. *furtum* je odvozeno od subst. *fur*, „zloděj“. Srv. též Servius, *In Verg. Georg.* III, 407, a Isidor, *Diff.* I,340 a I,258 (PL 83,45B a 37A), a *Etymol.* X,106.

¹²² Zákony dvanácti desek stanovily za krádež hrdelní trest, ale podle Catona Staršího, *De agri cult., praef.*, byl později zmírněn – zloději se

tomu, kdo sepsal falešnou závěť a kvůli ní pak zahubil člověka. Jeho majetek propadal žalobci. Význam výrazu *internecivum* je týž jako zabití (*enectio*) člověka. Dříve bylo obvyklejší klást předponu *inter-* namísto *e-*. Tak u Naevia čteme: *mare interbibere*, „vypít moře do dna“, ¹¹⁹ a rovněž u Plauta: *interluere mare*, „vymývat moře“, ve významu stejném, jako mají slovesa *ebibere* a *eluere*.¹²⁰

(18) Krádež (*furtum*) páchá ten, kdo potajmu vztáhne ruku na cizí věc; výraz je odvozen od slova černý (*furvus*), tedy „tmavý“, protože k ní dochází ve tmě.¹²¹ Krádež považovali naši předkové za hrdelní zločin, dříve než ji začali trestat pokutou ve výši čtyřnásobku hodnoty zcizené věci.¹²² (19) Uchvácení (*pervasio*) je očividné zmocnění se cizí věci. O krádeži mluvíme v případě, že jsou zcizené věci přenosné z místa na místo, kdežto při uchvácení se jedná o věci jak movité, tak i nemovité.¹²³ (20) Popření nároku (*infinitio*) je zapření dluhu, když jej věřitel žádá nazpět.¹²⁴ Stejný účinek, tedy odmítnutí vrátit svěřenou věc, má i upření přísahy (*abiuratio*).

(21) Soud pro úplatkářství (*ambitus iudicium*) se vede proti tomu, kdo se domáhá úřadu podplácením a obcházením (*ambire*) voličů; přijde o hodnost, ke které se dostal dáváním pozorností.¹²⁵ (22) Soudní řízení pro zpronevěru (*peculatus*) postihuje ty, kdo se dopouštějí podvodů ve státní pokladně a padělají státní měnu. Název se odvozuje od slova pro peníze (*pecunia*). Soud nepřistupuje ke krádeži veřejného majetku stejně jako ke krádeži věci soukromé. Krádež veřejných věcí je totiž posuzována jako svatokrádež, protože se jedná o uloupení posvátných věcí.¹²⁶ (23) Za zpronevěru a vydírání

ukládalo platit dvojnásobek zcizené věci a lichváři čtyřnásobek. Propojení krádeže a noci odpovídá staré představě, že zločin, spáchaný pod pláštěm noci, je obzvlášť těžký a odsouzeníhodný.

¹²³ Subst. *pervasio* je odvozeno od slovesa *pervadere*, „proniknout“, „vtrhnout“.

¹²⁴ Lat. *infinitio*, „popření nároku“, je odvozeno od slovesa *infitari*, „zapírat“, resp. subst. *infittiae*, které je složeno z privativa *in-* a slovesa *fateor*, „mluvím“. Srv. Ernout–Meillet, s. v. *fateor*.

¹²⁵ Srv. *Dig.* 48,14 (CIC I,859).

¹²⁶ Srv. *Dig.* 48,13,1–2; 4 (CIC I,858–859) aj.

autem sic iudicatur furtum rei publicae, sicut rei privatae. Nam ille sic iudicatur, ut sacrilegus, quia fur est sacrorum. (23) Repetundarum accusatur, qui pecunias a sociis cepit. In hoc iudicio reus si ante moriatur, in bona eius iudicium redditur.

(24) Incesti iudicium in virgines sacratas vel propinquas sanguine constitutum est. Qui enim talibus miscuntur, incesti, id est incasti habentur.

(25) Maiestatis reatu tenentur hi, qui regiam maiestatem laeserunt vel violaverunt, vel qui rempublicam prodiderunt vel cum hostibus consenserunt.

(26) Piaculum dictum pro eo, quod expiari potest; commissa sunt enim, quae erant quoquo ordine expianda.

27. DE POENIS IN LEGIBUS CONSTITUTIS

(1) Dupliciter malum appellatur: unum, quod homo facit, alterum, quod patitur. Quod facit, peccatum est; quod patitur, poena. Malum autem tunc plenum est, cum et praeteritum est et inpendet, ut sit et dolor et metus.

(2) Poena dicta, quod puniat. Est autem epithetum nomen et sine adiectione non habet plenum sensum: adicis poena carceris, poena exilii, poena mortis et inples sensum. (3) Supplicium proprie dictum, non qui quoquo modo punitur, sed ita damnatur, ut bona eius consecrentur et in publico redigantur. Nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dicitur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo; unde et supplicare. (4) Octo genera poenarum in le-

¹²⁷ Jako *socii* se za republiky označovali spojenci, obyvatelé provincií.

¹²⁸ Etymologickou příbuznost mezi subst. *incestum*, „krvesmilstvo“, a adj. *castus*, „čistý“, předpokládá Isidor správně.

¹²⁹ Zde Isidor dodává k právu kategorii v antice neznámou: hřích. Antické právo znalo jen pojem různě odstupňované viny, jak jsme vysvětlili výše.

¹³⁰ Subst. *poena* je výpůjčka z řec. ποινή (*poiné*), „odplata“, „trest“; srv. Ernout–Meillet, s. v. *poena*. Lat. sloveso *punire*, „trestat“, není od subst. *poena* odvozeno přímo, je s ním ale příbuzné.

(*repetundae*) je žalován ten, kdo připravil spojence (*socii*)¹²⁷ o peníze. Jestliže obžalovaný během takového soudního řízení zemře, soud rozhodne o navrácení škody z jeho majetku.

(24) Soud pro krvesmilstvo (*incesti iudicium*) byl zřízen pro postih smilstva, kterého se někdo dopustil na vestálkách nebo ženách z pokrevní přízně. Kdo by s takovými obcoval, je považován za krvesmilníka (*incestus*) neboli nečistého (*incastus*).¹²⁸

(25) Obvinění z urážky majestátu čelí ti, kteří se dopustili urážky nebo zneuctění hlavy státu anebo zradili stát nebo se spojili s nepřáteli.

(26) Prohřeškem (*piaculum*) se nazývá přestupek, který je možno odčinit (*expiari*); některé přečiny bylo totiž možné podle určitých pravidel odčinit.

27. ZÁKONEM STANOVENÉ TRESTY

(1) Zlo je možno chápat ve dvojmém významu: jako něco, čeho se člověk dopouští, nebo jako něco, co musí snášet. Zlo, které člověk koná, je hřích; zlo, kterému je vystaven, je trest.¹²⁹ Zlo dochází naplnění tehdy, když již nastalo a zároveň hrozí, takže vzbuzuje utrpení i strach současně.

(2) Trestu se říká *poena*, protože trestá (*punire*).¹³⁰ Je to podstatné jméno, které nezbytně vyžaduje přívlastek, protože bez něho nemá plný smysl; jestliže k němu přidáme přívlastek, jako je trest vězení, trest vyhnání, trest smrti, teprve tehdy se naplní význam slova. (3) Výrazu *supplicium* se ve vlastním smyslu slova neužívá pro označení jakéhokoli typu trestu, ale pouze takového, při němž je jmění odsouzeného zabaveno a propadá státu.¹³¹ Proto se slova *supplicium* (suplika) dříve užívalo ve smyslu „snažná prosba“ (*supplicamentum*). O suplice mluvíme také v tom případě, jestliže se v rámci potrestání část majetku odsouzeného odebere ve prospěch Boha; odtud je odvozeno sloveso *supplicare* (úspěšně prosit).¹³²

¹³¹ Srv. Cicero, *In M. Ant.* 2,34,86; srv. též Isidor, *Diff.* I,359 a II,109 (PL 83,47A a 86B).

¹³² Srv. Festus, *De verb. signif.* 206,18; tamt. 402,30. V antickém Římě se pod slovem *supplicatio* chápalo prosebné či děkovné procesí po římských chrámech, kterým se usmířovali bohové.

gibus contineri Tullius scribit: id est damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, servitutum et mortem. His namque poenis vindicatur omne perpetratum peccatum.

(5) Damnum a diminutione rei vocatum. (6) Vincula a vinciendo, id est artando dicta, eo quod constringant atque retineant; vel quia vi ligant. (7) Compedes dicti, quia continent pedes. (8) Peducae sunt laquei, quibus pedes inlaqueantur, dictae a pedibus capiendis. (9) Catenae autem, quod capiendo teneant utraque vestigia, ne progrediantur. Item catenae, quod se capiendo teneant plurimis nodis. (10) Manicae sunt vincula, quibus manus capiuntur; licet et manicae tunicarum sunt. (11) Nervi... (12) Boia est torques damnatorum, quasi iugum in bove ex genere vinculorum est.

(13) Carcer, in quo custodiuntur noxii. Et dictus carcer, quod eo homines coerceantur includanturque, quasi arcer, ab arcendo scilicet. Locum autem, in quo servantur noxii, carcerem dicimus numero tantum singulari; unde vero emittuntur quadrigae, carceres vocamus numero tantum plurali.

¹³³ Odplata (*talio*), nebo též odvěta, měla za cíl způsobit pachateli stejnou bolest a újmu, jaké on sám způsobil žalobci.

¹³⁴ Kategorizace trestů je převzata z Augustina, *De civ. Dei* XXI,11,6–8 (CCL 48,777), včetně nepřesného odkazu na Cicerona: Cicero se nezmiňuje o odplatě (*talio*). Srv. Cicero, *De orat.* I,194.

¹³⁵ Etymologie slova *damnum* je sice nejistá (srv. Ernout–Meillet, s. v. *damnum*), rozhodně však nesouvisí se subst. *diminutio* odvozeného ze slovesa *diminuere* (*dis-* + *minuere*, „zmenšit“), jak předpokládá Isidor. O pojmu se zmiňuje Isidor také v *Diff.* I,169 (PL 83,28A). *Diminutio rei* by se dalo přeložit rovněž jako „zchudnutí obžalovaného“. Obrat navozuje představu majetkového postihu viníka.

¹³⁶ Správná je Isidorova první etymologie, podle níž je subst. *vincula* odvozeno od slovesa *vincire*, „spoutat“.

¹³⁷ Slovo *compedes* je složeno z předpony *com-* a subst. *pes*, gen. *pedis*, „noha“; se slovesem *continere*, „držet pohromadě“, tedy nemá žádnou souvislost.

¹³⁸ Etymologie slova *peducae* ze spojení *pedibus capiendo* je založena na vzdálené zvukové souhře. Není správná. Slovo pochází jen ze slova *pes*, gen. *pedis*, „noha“.

(4) Tullius zaznamenal osm druhů trestů obsažených v zákonech: pokuta, spoutání, zbičování, odplata,¹³³ ztráta dobré pověsti, vyhnanství, otroctví a smrt. Takto se trestají veškeré spáchané přečiny.¹³⁴

(5) Výraz pokuta (*damnum*) je odvozen od zmenšení (*diminutio*) majetku.¹³⁵ (6) Slovo pouta (*vincula*) vychází ze slovesa „spoutat“ (*vincire*), to jest pevně svázat, protože znehyní a zadrží viníka; anebo se tak nazývají, protože násilím svazují (*vi ligare*).¹³⁶ (7) Okovy (*compedes*) poutají nohy (*continere pedes*).¹³⁷ (8) Oka (*peducae*) jsou smyčky, kterými se zaplétají nohy; slovo je odvozeno od „chytání nohou“ (*pedes capere*).¹³⁸ (9) Řetězy (*catenae*) zadržují (*capiendo tenere*) jakoukoli chůzi a znemožňují únik. Říká se jim tak také proto, že jsou složeny z mnoha článků, které jsou k sobě uchyceny (*capiendo tenere*).¹³⁹ (10) Želízka (*manicae*) jsou pouta na ruce (*manus*); toto slovo ovšem může označovat i rukávy (*manicae*) tunik. (11) Struny (*nervi*)... (12) *Boia* je obojek odsouzců, druh pouta podobného volskému (*bos*) chomoutu.¹⁴⁰

(13) Ve vězení (*carcer*) jsou střeženi provinilci. Nazývá se tak, protože se zde vězní (*coercere*) a zavírají lidé, stejně jako je slovo ohrada (*arcer*) odvozeno od slovesa ohrazovat (*arcere*). Označení místa, kde jsou hlídáni viníci, se užívá výlučně v jednotném čísle; jako pomnožné podstatné jméno – *carceres* – se užívá pro ohrazená startovací místa v cirku, z nichž vyrážejí čtyřspřeží.¹⁴¹

¹³⁹ Isidor odvozuje slovo *catenae* nesprávně, na základě zvukové podoby, od slovního spojení *capiendo teneant*, „drží poutající“. Ernout–Meillet, s. v. *catena*, uvádějí, že etymologie slova je nejasná. Walde, s. v. *catena*, je dává do souvislosti s výrazy *cassis*, „sít“, „tenata“, a *caterva*, „hromada“, „zástup“. Arevalus, pozn. *ad loc.* (PL 82,886D), se domnívá, že pochází z řeckého výrazu *κάθεμα* (*kathema*), „řetěz na krk“, „náhrdelník“.

¹⁴⁰ Podle Ernouta–Meilleta, s. v. *boia*, je slovo *boia*, většinou užívané v pl. *boiae*, přejato z řeckého *βοεῖαι*, tj. *δοραι* (*boeiai dorai*), „řemeny z hovězí kůže“. Walde, s. v. *boia*, však takovou souvislost vylučuje.

¹⁴¹ Subst. *carcer*, „vězení“, nesouvisí se slovesem *co-arcere*, „zkrotit“, ale vychází ze zdvojeného indoevr. kořene **kar-* s významem „tvrdý“. Srv. Ernout–Meillet, s. v. *carcer*.

(14) Verbera dicta, quia cum agitantur, aerem verberant. Hinc flagra et plagae et flagella, quia cum flatu et strepitu in corpore sonant. Nam plagae, quasi flagae; sed plagae et flagra primae positionis sunt, flagella autem per diminutionem dicta. (15) Anguilla est, qua coercentur in scholis pueri, quae vulgo scotica dicitur. (16) Fustes sunt, quibus iuvenes pro criminibus feriuntur, appellati quod praefixi in fossis stent; quos palos rustici vocant. (17) Vectes dicti, quod manibus vectentur, unde ostia saxaque velluntur; sed hi ad poenas legum non pertinent. (18) Virgae sunt summitates frondium arborumque, dictae quod virides sint, vel quod vim habeant arguendi; quae si lenis fuerit, virga est; si certe nodosa vel aculeata, scorpio rectissimo nomine, quia arcuato vulnere in corpus infigitur. (19) Ictus proprie flagellorum sunt, ab agitando vocati. (20) Ungulae dictae, quod effodiant. Haec et fidiculae, quia his rei in eculeo torquentur, ut fides inveniatur. (21) Eculeus autem dictus, quod extendat. (22) Tormenta vero, quod torquendo mentem invenient.

¹⁴² O těchto důtkách se zmiňuje Plinius Starší, *Natur. hist.* IX,77: vyráběly se z úhořích kůží. Lindsay čte *scotica*, ale podle Rety a Casquera je třeba číst *scutica*, což je slovo, které se vyskytuje u Horatia, *Ars poet.* I,3,119, a Suetonia, *De gramm.* 9. Srv. J. O. Reta – M. M. Casquero, in: San Isidoro de Sevilla, *Etymologías*, I, str. 532, pozn. 53; srv. též Ernout–Meillet, s. v. *scutica*.

¹⁴³ Uvedená slova však spolu etymologicky nesouvisí: subst. *fossa*, „příkop“, je odvozenina od slovesa *fodire*, „kopat“; etymologie subst. *fustis*, „hůl“, je nejistá, snad se jedná o slovo keltského nebo etruského původu, srv. Ernout–Meillet, s. v. *fustis*.

¹⁴⁴ Lat. subst. *virga*, „prut“, ve skutečnosti není odvozeno ani z adj. *viridis*, „zelený“, ani ze slovního spojení *vis arguere*, nýbrž patří ke skupině slov vycházejících z indoevr. kořene **weis-*, „krotit“.

¹⁴⁵ Asociaci štír – rána, která dopadá obloukem (*arcuatum vulnus*), použil Isidor po vzoru Tertulliana, *Scorp. adv. gnost.* 1 (PL 2,121A), a Jeronýma, *Comm. ioel, proleg.* (PL 25,947B); jazyková příbuznost mezi slovy však neexistuje.

¹⁴⁶ K této etymologii dospěl Isidor na základě hláskové podoby slovesa *agere*, „hnát“, a jeho supina *actus*, tedy zvukové souhry subst. *ictus*, „šlehnutí“, a part. *actus*; „hnaný“. Zaměnil však sloveso *agere* se slovesem *agi-*

(14) Důtky (*verbera*) se tak nazývají proto, že jsou-li uvedeny do pohybu, krájí vzduch (*verberare aerem*). Podobně i další výrazy pro důtky a biče – *flagra*, *plagae*, *flagella* – vyvolávají představu závanu vzduchu (*flatus*) a prásknutí při dopadu na tělo. Slovo *plagae* se podobá výrazu *flagae*; ovšem *plagae* a *flagra* jsou výchozí slova, zatímco výraz *flagella* vznikl zdvojnásobením. (15) *Anguilla* je druh důtek, kterých se užívá k trestání školních dětí; lidově se nazývají bejkovec (*scotica*).¹⁴² (16) Holemi (*fustes*) jsou biti provinilí mladíci. Nazývají se tak proto, že bývají zaraženy do jam (*fossae*); venkované jim říkají kůly.¹⁴³ (17) Topory (*vectes*) se tak nazývají proto, že se s nimi lomcuje (*vectare*), aby se s jejich pomocí vypáčily dveře nebo vyvrátily kameny; ty však nepatří k prostředkům pro výkon trestů ze zákona. (18) Pruty (*virgae*) jsou listnaté ratolesti a šlahouny stromoví, nazývané tak proto, že jsou zelené (*virides*), anebo že mají schopnost (*vis*) usvědčit (*arguere*).¹⁴⁴ Prut je tenký; jestliže je sukovitý nebo s ostrými výčnělky, hodí se pro něj nejspíše označení štír (*scorpio*), protože úder dopadá na tělo poté, co opsal obloukovitou křivku.¹⁴⁵ (19) Šlehnutí (*ictus*) vzniká šviháním (*agitare*) biče.¹⁴⁶ (20) Kleštím se říká *ungulae*, protože drásají.¹⁴⁷ Říká se jim také *fidiculae*, protože s jejich pomocí se obžalovaní napínají na dřevěném koni (*eculeus*), aby pravda (*fides*) vyšla najevo.¹⁴⁸ (21) Slovo *eculeus* je odvozeno od slovesa *extendere* (rozpínat).¹⁴⁹ (22) Skřípec (*tormenta*) se tak nazývá proto, že se napínáním (*torquere*) zjišťují utajované myšlenky (*mens*).¹⁵⁰

tare, které je sice vytvořeno od slovesa *agere*, ale supinový kmen na *act-*netvoří.

¹⁴⁷ Původní význam slova *ungulae* je „nehty“.

¹⁴⁸ Isidor odvozuje slovo *fidiculae* nesprávně, na základě zvukové podobnosti, od spojení *fides in equuleo*. Subst. *fidiculae* je však zdvojnásobina slova *fides*, „struny“, které se subst. *fides*, „důvěra“, etymologicky nesusoví. Srv. Grial, pozn. 1 *ad loc.* (PL 82,212D).

¹⁴⁹ *Eculeus (equuleus)* je zdvojnásobina od subst. *equus*, „kůň“, tedy „koník“, „koníček“. Nesouvisí se slovesem *extendere*.

¹⁵⁰ Subst. *tormentum* je skutečně odvozeno sufixem *-mentum* (jenž však nijak nesusoví se subst. *mens*, „mysl“) od slovesa *torquere*, „točit“.

(23) Est et latomia supplicii genus ad verberandum aptum inventum a Tarquinio Superbo ad poenam sceleratorum. Iste enim prior latomias, tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit, et ipse prior regibus exilium meruit.

(24) Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiat, ut fecit. Hoc enim et natura et lege est institutum, ut „laedentem similis vindicta sequatur“. Unde et illud est legis: „oculum pro oculo, dentem pro dente“. Talio autem non solum ad iniuriam referendam, sed etiam pro beneficio reddendo ponitur. Est enim communis sermo et iniuriae et beneficentiae.

(25) Ignominium, eo quod desinat habere honestatis nomen is, qui in aliquo crimine deprehenditur. Dictum est autem ignominium, quasi sine nomine, sicut ignarus sine scientia, sicut ignobilis sine nobilitate. (26) Hoc quoque et infamium, quasi sine bona fama. Fama autem dicta, quia fando, id est loquendo, pervagatur per traduces linguarum et aurium serpens. Est autem nomen et bonarum rerum et malarum. Nam fama felicitatis interdum est, ut illud, „inlustris fama“, quod laus est; malarum, ut Vergilius:

„Fama, malum qua non aliud velocius ullum.“

(27) Fama autem nomen certilocum non habet, quia plurimum mendax est, adiciens multa vel demutans de veritate; quae tamdiu vivit, quamdiu non probat. At ubi probaveris, esse cessat, et exinde res nominatur, non fama.

¹⁵¹ Lat. *lautumiae* (pozdňelat. *latomia*) je latinská podoba řeckého λιθοτομία (lithotomiá), „lom“.

¹⁵² Tarquinius Superbus, poslední římský král, byl svržen roku 509 př. Kr. Isidor ovšem přehání, když připisuje Tarquiniovi autorství výše uvede-
ných represálií.

¹⁵³ Tato věta byla téměř doslovně převzata z Iuvenka, *Ev. hist.* 549: *Laedentem semper similis vindicta sequatur*.

¹⁵⁴ *Lv* 24,20; *Dt* 19,10; srv. též *Mt* 5,38.

¹⁵⁵ Ernout–Meillet ani Walde však etymologii slova *talio* z adj. *talis*, „takový“, nepotvrzují; srv. Festus, *De verb. signif.* 496,15.

¹⁵⁶ Subst. *ignominia* (pozdňelat. *ignominium*) se skutečně skládá z privativa *in-* a subst. *nomen*, „jméno“.

(23) Kamenný žalář (*latomia*)¹⁵¹ je druh trestu spojeného s bičováním, který pro trestání zločinců zavedl Tarquinius Superbus.¹⁵² On totiž první vynalezl kamenné žaláře, skřípec, hole, nucené práce v dolech a vyhnanství, a sám si jako první z králů také vyhnanství vysloužil.

(24) Odplata (*talio*) se podobá odvetě, kdy provinilec zakouší škodu stejnou měrou (*taliter*), jakou ji způsobil. Přirozenost i zákon velí, aby „škůdce postihl odpovídající trest“.¹⁵³ Tak vznikla i biblická zásada „oko za oko, zub za zub“.¹⁵⁴ Odplata se neukládá jen za účelem nápravy křivd, ale může také znamenat opětování laskavosti. Může se totiž vztahovat jak na bezpráví, tak na dobrodiní.¹⁵⁵

(25) Výraz zneuctění (*ignominium*) je odvozen od ztráty dobrého jména (*nomen*), kterou na sebe přivolá ten, kdo je přistižen při nějakém přečinu. Slovo *ignominium* totiž znamená „beze jména“, stejně jako neznalý (*ignarus*) znamená „postrádající znalosti“, či neurozený (*ignobilis*) „postrádající urozenost“.¹⁵⁶ (26) Rovněž hanba (*infamium*) znamená „bez dobré pověsti“.¹⁵⁷ Slovo pověst (*fama*) je odvozeno od slovesa *fari*, to jest „mluvit“, protože se za pomoci řeči a sluchu plazivě rozrůstá jako révové úponky. Pověst je totiž označení dobrého i špatného. Někdy je pověst příznivá, například „skvělá pověst“, souznačná s chválou; a někdy špatná, jak říká Vergilius:

„Pověst, již žádná z příšer se rychlostí nemůže rovnat.“¹⁵⁸

(27) Není však na místě považovat pověst za něco jistého, protože je často lživá a mnohé přidává nebo překrucuje pravdu; žije tak dlouho, dokud se pravda nedoloží důkazy. Jakmile se pravda prokáže, pověst ustoupí a od toho okamžiku už se nazývá skutečností, nikoli pověstí.¹⁵⁹

¹⁵⁷ *Infamium* je složenina z privativa *in-* a subst. *fama*, „pověst“, jak ostatně Isidor uvádí dále. Římská právnícká literatura rozlišovala mezi *infamia immediata*, „bezprostřední zneuctění“, které bylo přímým následkem nezákonného nebo nemravného jednání, a *infamia mediata*, „zprostředkované zneuctění“, které postihovalo v soudních procesech odsouzené občany. Isidor už tyto kategorie nerozlišuje. Srv. *Cod.* 2,11 (*CIC* II,423) aj.

¹⁵⁸ Vergilius, *Aen.* IV,174.

¹⁵⁹ Tato pasáž je včetně odkazu na Vergilia doslovně převzata z Tertulliana, *Apol.* VII (*PL* 1,309B a 310A). V Isidorově textu se ale místo Tertul-

(28) *Exilium dictum, quasi extra solum. Nam exul dicitur, qui extra solum est. Unde postliminium redeuntibus, hoc est de exilio reducendis, qui sunt eiecti in iniuria, id est extra limen patriae. Dividitur autem exilium in relegatis et deportatis.* (29) *Relegatus est, quem bona sua sequuntur; deportatus, quem non sequuntur.* (30) *Proscriptio exilii procul damnatio, quasi porro scriptio. Item proscriptus, quia palam scriptus.*

(31) *Metallum est, ubi exules deportantur ad eruendam venam marmoraque secanda in crustis.*

(32) *Servitus a servando vocata. Apud antiquos enim, qui in bello a morte servabantur, servi vocabantur. Haec est sola malorum omnium postrema, quae liberis omni supplicio gravior est; nam ubi libertas perit, una ibi perierunt et omnia.*

(33) *Mortium vero diversi casus, ex quibus crux vel patibulum, in quo homines adpensi cruciantur vel patiuntur; unde et nomina habent.* (34) *Patibulum enim vulgo furca dicitur, quasi ferens caput. Suspensum enim et strangulatum ex eo exanimat; sed patibuli minor poena quam crucis. Nam patibulum adpensos statim exanimat, crux autem subfixos diu cruciat; unde et in Evangelio latronibus, ut morerentur et de ligno ante sabbatum deponerentur, crura confracta sunt, quia ligno suspensi cito mori non poterant.*

lianova *fama, nomen incerti, locum non habet, ubi certum est*, objevuje neústrojné adj. *certilocus*, které zřejmě vzniklo chybným přepisem. Lindsay píše *certilocum* dohromady, Arevalus volí rozdělenou variantu *certi locum*. Při překladu jsme přihlédlí k Arevalovu znění.

¹⁶⁰ Etymologie slova *exul* (resp. *exsul*) od subst. *solum*, „země“, byla dříve velmi rozšířená. Ernout–Meillet, s. v. *exul*, však předpokládají spíše příbuznost se slovesným kořenem **el-*, jenž se vyskytuje např. ve slovese *amb-ul-are*, „kráčet“.

¹⁶¹ Slovo je utvořeno z předložky *post*, „po“, „za“, a subst. *limen*, „mez“, „hranice“, „práh u dveří“, a má význam „návrat z ciziny“ v tom smyslu, že navrátilce znovu překročil hranici a vstoupil na území vlasti.

¹⁶² Lat. subst. *proscriptio* je odvozeno od slovesa *proscribere*, které tvoří předpona *pro-*, „před“ (nikoli tedy, jak se Isidor domníval, příslovce *porro*, „vpřed“, „příště“, ani *palam*, „veřejně“) a slovesný základ *scribere*, „psát“.

¹⁶³ Lat. subst. *servitus*, „otroctví“, je odvozeno od subst. *servus*, „otrok“, které sice vychází ze stejného kořene jako sloveso *servare*, „chránit“, sé-

(28) Ve slově vyhnanství (*exilium*) je patrné spojení „mimo půdy“ (*extra solum*). Vyhnanec (*exul*) je ten, kdo je daleko od své půdy.¹⁶⁰ Znovuobnovené občanství (*postliminium*) se přiznávalo navrátilcům z vyhnanství, kteří byli nespravedlivě vykázáni za hranice (*limen*) vlasti.¹⁶¹ Vyhnanství se pak dělí na vykázání odněkud a doživotní internaci. (29) Vykázaný (*relegatus*) si s sebou může vzít majetek, internovaný (*deportatus*) nikoli. (30) *Proscriptio* je odsouzení k vyhnanství v daleké končině a připomíná obrat *porro scriptio*, „zápis pro příští časy“. Proskribovaný se tak také nazývá proto, že jeho jméno bylo uvedeno ve veřejné vyhlášce (*palam scriptus*).¹⁶²

(31) Do dolů na kovy (*metallum*) se dopravují vyhnanci, aby kopalí rudné žíly a lámali desky mramoru.

(32) Slovo otroctví (*servitus*) je odvozeno od slovesa „zachránit“ (*servare*). Naši předkové totiž nazývali otrokem válečného zajatce, který unikl smrti.¹⁶³ Otroctví je samo o sobě největší ze všech neštěstí, nejtěžší trest pro svobodného člověka; protože zahyne-li naše svoboda, spolu s ní ztrácíme všechno.¹⁶⁴

(33) Jsou různé druhy poprav: například kříž (*crux*) nebo šibenice (*patibulum*), na kterých člověk visí ukřižovaný (*cruciare*) a trpí (*pati*), a tak vznikly jejich názvy. (34) Šibenici se lidově říká *furca*, „vidle“, protože jakoby nadnáší hlavu (*ferre caput*).¹⁶⁵ Pověšený člověk je zbaven života uskrčením; ale trest pověšením je mírnější než ukřižování. Na rozsoše totiž oběšený ztratí vědomí ihned, zatímco kříž trýzní přibitého dlouho. Proto v evangeliích lámali zlodějům údy, aby mohli zemřít a být sňati z kříže před sabbatem, protože připoutání na kříž nemohli zemřít rychle.

mantický vývoj obou slov je však nejasný. Pasáž je přejata z Augustina, *De civ. Dei* XIX,15 (CCL 48,682). Podle prastarého zvyku měl vítěz právo zajatce zabít, anebo ho ponechat při životě.

¹⁶⁴ Na rozdíl od jiných právnických kategorií, které v Isidorově době již ztratily obsah, není otroctví v Isidorových *Etymologiích* anachronismem: přežívalo ve visigótském Španělsku ještě za autorových dob.

¹⁶⁵ Nesprávnou etymologii slova *furca* ze slovesa *ferre*, „nést“, a subst. *caput*, „hlava“, vyvodil Isidor jen ze zvukové souhry uvedených slov, nikoliv z podoby této mučící rozsochy. Skutečná etymologie slova není jasná; srv. Ernout–Meillet, s. v. *furca*.

(35) In ipso quoque genere necis differt. Crudelius est enim in aqua spiritum torquentes extingui, ignibus uri, frigore et fame necari, canibus et bestiis exponi. Nam ferro mori aetas quoque maior optavit. Gladius enim sine graviore cruciatu compendiosa morte vitam finire novit. (36) Culleum est parricidale vasculum ab occultando, id est claudendo dictum. Est autem uter ex corio factus, in quo parricidae cum simio et gallo et serpente inclusi in mare praecipitantur. Omnium autem istarum mortium genus animadversio nominatur. (37) Animadversio enim est, quando iudex reum punit; et dicitur animadvertere, id est animum illuc advertere, intendere utique ad puniendum reum, quia iudex est. (38) Ideo autem Romani aquam et ignem interdicebant quibusdam damnatis, quia aer et aqua cunctis patent et omnibus data sunt; ut illi non fruerentur, quod omnibus per naturam concessum est.

28. DE CHRONICAE VOCABULO

Chronica Graece dicitur, quae Latine temporum series appellatur; qualem apud Graecos Eusebius Caesariensis episcopus edidit et Hieronymus presbyter in Latinam linguam convertit. Χρόνος enim Graece, Latine tempus interpretatur.

¹⁶⁶ Jedná se o parafrázi Tertullianova textu v *Apol.* IX (PL 1,318A).

¹⁶⁷ Isidorova etymologie dávající do souvislosti subst. *culleum* a sloveso *occulere* není správná. Jedná se o přejímku z řeckého κολεόν (koleon), „pochva“. *Culleus* nebo *culleum* byl kožený vak o objemu 91 litrů, určený k přepravě tekutin. Srv. Cicero, *Pro Amer.* 71.

¹⁶⁸ Jedná se o starodávný trest, o kterém se zmiňují např. *Dig.* 48,9,9 (CIC I,854).

¹⁶⁹ Srv. Cicero, *Brut.* 316, *De orat.* I,109.

¹⁷⁰ Jednou ze zásad přirozeného práva byla rovnost všech členů lidské společnosti v přístupu k vodě, vzduchu a ohni, a proto se tento trest, zvaný *interdictio aquae et ignis*, „zákaz vody a ohně“, považoval za tvrdý a často doprovázel trest vyhnanství. Později se tohoto termínu užívalo obecně pro označení klatby. Srv. Isidor, *Etymol.* XIII,12,2.

(35) Rozdíl spočívá také v samotném způsobu smrti. Je krutější zahubit utopením, upálit na hranici, umořit zimou a hladem či předhodit psům a dravé zvěři.¹⁶⁶ Za starých časů se dávala přednost stětí mečem: meč totiž zkracoval umírání a skoncoval se životem bez přílišného utrpení. (36) Slovo *culleum*, to jest pytel, do kterého se schovávají (*occulere*), tedy zavírají, vrazi vlastních příbuzných, je odvozeno právě od tohoto slovesa.¹⁶⁷ Jedná se o měch zhotovený z kůže, ve kterém jsou vrazi uvězněni zároveň s opicí, kohoutem a hadem, a svrženi do moře.¹⁶⁸ Všechny tyto druhy smrti nesou označení *animadversio* (trest).¹⁶⁹ (37) Kdykoli soudce postihne viníka, jedná se o trest; výraz je odvozen od slovesa zakročit proti někomu (*animadvertere*), to jest upozornit (*animum advertere*) na něj, usilovat, aby byl provinilec potrestán, protože to je soudcovo pole působnosti. (38) Proto Římané některým odsouzeným odpírali vodu a oheň, protože vzduch a voda jsou přístupné a dané všem; tím se zamezovalo tomu, aby odsouzení užívali toho, co příroda poskytla všem bez rozdílu.¹⁷⁰

28. SLOVO KRONIKA

Kronika je řecký výraz pro to, co se v latině nazývá *temporum series* (sled období). Takovou kroniku sepsal z řeckých spisovatelů biskup Eusebius z Caesareje a kněz Jeroným ji přeložil do latiny.¹⁷¹ Čas má totiž v řečtině jméno χρόνος (chronos), v latině *tempus*.¹⁷²

¹⁷¹ Eusebius z Caesareje (asi 263–339) sepsal dílo *Ekklesiastické historia* (Dějiny církve) o sedmi knihách, zveřejněnou roku 303. Členění kroniky odpovídá jednotlivým úsekům vývoje křesťanství. Dílo bylo roku 403 přeloženo do latiny a doplněno Rufinem z Aquileje (345–410). Kronika významně ovlivnila křesťanskou historiografii celého středověku. Eusebius též pracoval metodou komparativních tabulek v díle *Chronikoi kanones* (Chronologické tabulky).

Svatý Jeroným (Sophronius Eusebius Hieronymus), asi 345–420. Jeho velkou zásluhou jsou nejen překlady Órigena, Eusebia a Písma svatého do latiny (*Vulgata*), ale rovněž první dějiny křesťanské literatury, známé pod názvem *De viris illustribus* (O vynikajících mužích).

¹⁷² Isidor je autorem jedné takové kroniky, jejíž obsah částečně souzní se závěrečnou kapitolou (39.) této knihy (*Chronicon* [PL 83,1017–1058]).

